Hibetül Hakayık
1inci Kısım

نجیب عاصم

هبة الحقايق

برنجی قسم

مؤلفی :
احمد بن محمود يوكناكی

استانبول — مطبعهٔ عامره
١٣٣٤

هبة الحقايق

متن مع شرح

برنجی قسم

شارحی وناقلی :
نجیب عاصم

مؤلفی :
احمد بن محمود یوکناکی

استانبول — مطبعهٔ عامره
١٣٣٤

نشر وتعمیم معارف واحیای آثار خصوصنده ابذال همت بیوران
معارف عمومیه ناظر عالیسی

شکری بك افندی حضرتلرینه

تورکلرك آبدات قدیمه‌سندن اولان اشبو اثری اتحاف ایله
کسب فخر ایلرم.

نجیب عاصم

باشلانغیج

قطب شمالیدن هندستانه، اقصای شرقدن ادریاتیك دكزینه قدر طاغیلوب یاییلان، یوزلرجه حكومتلر دویروب‌یرینه‌خانلقلر تأسیس‌ایدن بیوك تورك‌ملتنك مدنیتدن محروم، عالمی تخریبه مأمور اولدیغی وقتیله ظن ایدیلیر ایدی . اوروپا فضلای‌مستشرقیننك جدی همتلری، خصوصیله بوهمتلره برر محل صرف اولمق اوزره اجرا اولنان تحریات والده ایدیلن وثیقه‌لر بوكون آرتق اوظننك بربهتان اولدیغنی اثبات ایده‌جك مرتبه‌یی بولدی .

تورك دیلنده اجرا ایدیلن اوفاق برتتبع بیله تورك ملتنك قدیم بر ادبیاتی اولدیغنی كوستره‌بیلیر . بوتون تورك اولوسلرنده مشترك اولوب پارمق حسابنجه منظوم اولان برچوق آثار سوزی شبهه‌سز آدی صانی خاطره‌لردن سیلنمش برطاقم ملی‌شاعرلرك اثرلرندن حافظه‌لرمزه نقل اولنمش پارچه‌لردر . فقط‌بونلر ملتك یازیلی برادبیاته مالك اولدیغنی یك‌ده اثبات ایده‌مز، اولسه اولسه‌عربك سوق عكاظ شاعرلری كبی پانایرلرده، اجتماع محللرنده انشاد اولنمش شیلرقبیلندن اولمق اوزره تلقی اولنور ، فقط هرحالده قدیم بر ادبیات توخومینك وجودینه دلالت ایلر .

توركلرله اوته‌دن‌بری هرتورلو مناسبتده بولنان‌چینلیلردر. بناءً علیه بوكون آثار قدیمه‌سندن چوغنی غائب ایدن توركلرك اوائلی حقنده اولدقجه مفصل معلوماتی چین تاریخلرندن آله‌بیلیرز . چین مورخلری توركلرك میلاد عیسادن چوق اول یازیلری اولدیغنی خبر ویررلر . ازجمله میلاددن تقریباً ۱۹۲ ییل اول چین‌مؤرخلری « تنك ـ لی ـ قو ـ تو ـ تان ـ ژو Teng-li-ko-to-tan-jou [۱] » عنـوانی حائز اولان (مه ـ ته me-thé) آدلی بر تورك

---

[۱] مه ـ ته نك عنوانی شویله تفسیر اولنه‌بیلیر : تنك‌ـلی قوتو طانجو؛ بونلردن تنكای معلوم ؛ قوت سعـادت، بركت دیمكدر؛ بونلرك الك‌كوجی تانژودر : هولا كونك اون برنجی اوغلنك‌آدی طانجو اولدیغنه باقیلیرسه كلمه‌نك تا اوزماندن معناسی بیلنمدیكنه

حکمدارینك چین ایمپراطوریچه‌سی تای ـ هه‌ئو Tai-heou یه نامه کوندردیکنی یازارلر . ینه بو مؤرخلر میلاددن ۱۷٤ ییل اول (لائو ـ شـانغ) آدلی بر تانژونك مخابرات سیاسیه‌سـنده قوللاندیغی القابی‌ده ضبط ایدرلر . شـو مخابره‌لرك چین لسـانی اوزره اولمق احتمالی خاطرلره کله‌بیلیر ، فقط ینـه او مؤرخلرك تورك حرفلری حقنده ویردکلری معلومات اواحتمالی برطرف ایدر. ازجمله‌بونلردن (ما ـ توآن ـ لین Ma-touan-lin) تاتار قوملرینك الك‌اسکی یازیلری تاخته صفحه‌لر اوزرنده چنتکلردن عبارت اولدیغنی قید ایدییور. ینه‌بو مؤلف بزه تاتارلرك اصلا حرف قوللانمدقلرینی‌ده خبر ویرییور . شمدی شو تناقضی نصل حل‌ایتملی؟ برطرفدن تاخته‌اوستنه‌چنتدکلرینی سویلیور، اوته‌دن‌ده حرف قوللانمدقلرینی خبر ویرییور . بواسلاولرك آلمانلره « نمس » یعنی دیلسز، کنـدی دیللرینی آکلاماز، دیمه‌لرینه بکزر . آلمانلر بلکه اسـلاولردن زیاده دیللیدر، فقط اودیل اسلاولره برشی آکلاتمدیغیچون اونلره‌کوره دیلسزدرلر. تاتار وتورکلرك‌ده حرفسز اولیشـلری چـین حرفلرینی قوللانمدقلرندندر . ایشـته مسـئله‌نك الك معقول حلی بودر . تو ـ کیو Tou-Kioue لرك یعنی تورکلرك‌ده عینی حرفی قوللاندقلرینی ینه بزه اوچین مؤرخی خبر ویرییور . شو خبرلر الك اسکی هون حکمدارلرندن یعنی میلاددن ۹۰ سنه اولندن آلتنجی عصر میلادیده میدانه چیقان تورکلره قدر اوزون برزمانی احتوا ایدر . ایشته میلادك ۷۳۲ : ۷۳٥ سنه‌لرینه عائد اولان اورخون آبده‌لرنده‌کی یازیلر اوچینلی مؤرخك بزه‌خبر ویردیکی الفبانك عصرلرجه صوکره آلدیغی‌شکل تکاملك کوزل بر نمونه‌سیدر[۲] . اورخون کتابه‌سی بوکون فرانسزجه، روسجه، وآلمانجه اوله‌رق ترجمه ونشر ایدلمشدر . شو حسـابجه تورك دیلی میلاددن لااقل ۱۹۰ ییل اول ـ شو اوللك نره‌یه قدر وارییور ، بوشمدیلك کسدیریله‌مز ـ یازلمغه باشلانمش وبوکون آنجق ۷۳۲ تاریخ میلادیسنده حك اولنان کتابه تورکجه‌نك الك اسکی نمونه‌سنی تشکیل ایلمکده بولنمشدر .

حکم ایدیله‌بیلیر. فقط‌بزجه‌بونك (تاك ـ تانك) کوکنه ربطی‌ممکن کوریلیور. بناءً‌علیه « طانژو ـ طانجو » طانمش ، متبوع دیمك اوله‌بیلیر ؛ یاخود چینلیلره تقلیداً «سماوی» معناسنه‌ده کله‌بیلیر .

[۲] نجیب عاصمك « الك اسکی تورك یازیسی » نام اثرینه باقیله .

ژون ـــ ژوئن Jouen-Jouen تاتارلرینك رئیسی اولان طولون ٤٠٣ ده تاخته اوزرینه یازیله‌جق وجه ایله ساده بریازی اختراع ایلدیکنی‌ده بزه تاریخ خبر ویرییور . بوذات اولسه اولسه دها اول باشقه اولوسلرده قوللانیلان یازی‌یی بر آز دها اصلاح ایتمش اوله‌جق . نصل‌که «کول ـ تکین [١] » آبده‌سنده قوللانیلان حرفلرك صاییسی اوتوزی کچمش ، یعنی تام لسانك احتیاجنه توفیق وا کمال ایدلمشدر . بوتورك یازیسنك اساسی آرامی Araméen اولدیغی کوریلیور ایسه‌ده زمان زمان بعض علاوه‌لرله ترقیسنه چالیشلمش وموفق اولنمشدر .

تورك ایمپراطورلغنه خلف اولان اویغورلرایسه نسطوری‌پاپاسلرندن سریانی حرفلرینی اوکره‌نوب کندی دیللرینه اویدرمشلردر . شکلجه اولان ظرافتی عجم شاعرلرینك زلف‌یاره بکزه‌تملرینه لایق‌کوریلن‌خط اویغری تورکجه ایچون کافی ایسه‌ده عربی وفارسی ایله قاریشیق بردیل ایچون مکمل بر الفبا دکلدر . فقط قوجه‌برملتك یکانه واسطهٔ تحریری‌اولمق طولاییسیله شکلنه ظرافت‌ویرلمش، بعض علاوه‌لرله اکماله چالیشلمشدر . جنکیزك یاساسی [٢]، تیمورك توزوك ویرلیغلری‌هپ‌بوحرفلرله یازلمش‌وفقط موغوللر بعض‌تعدیلات‌اجراسیله «پاس‌ـپا» نامنی ویره‌رك کندیلرینه مال‌ایتمشلردر . حتی تیمورلنك زماننده حروف‌عربیه‌یه دخی اویغورشکلی ویریله‌رك خط دیوانی میدانه کلمشدر . ذاتاً حرفلرك تبدیل واصلاحی هریرده وهرملتده اوله‌کلمشدر . نته‌کیم عجملر عرب حرفلرینه (پ ، چ ، ژ) ی علاوه ایله‌ملری کبی بزده (گ ، ڭ) ی وبرچوق (و) علاوه‌ایتدك. بلکه برکون بشقه‌شکلده‌ده قویه‌جغز ، چونکه احتیاج‌کوریلیور ، متشبثلرچیقیور.

هرنه‌ایسه شمدی کلەلم اویغورجه اثرلره :

بونلرك اك مشهوری و اوروپاجه اك اول نظردقتی جلب ایده‌نی «رسول

---

[١] کول ـ تورکجه‌ده چیچك دیمکدر . احتمال‌که فارسینك «کل» ی بوندن آلنمش، چیچکلرك اك اعلاسنه ویرلمشدر .

[٢] صاحب علاءالدین آتا ملك جوینی‌ده تاریخ جهانکشای سنده : « و چون اقوام تاتاررا خطی نبوده‌است ، (جنکیز) بفرمود تا از ایغوران کوذکان مغولان خط درآموختند وآن یاسها واحکام بر طوامیر ثبت کردند و انرایاسانامهٔ بزرك خوانند » دیبور . بوندن یالکز موغوللرك یازی بیلمدکلری و فقط اویغورلرك کاتب اولدقلری پك اعلا آکلاشیلیور . خوش جنکیزدن اوله عائد اویغور آثاری زمانمزه‌قدر محفوظ قالمشدر آ.

علیه‌السلام نبینك معراج قا بارغانی » آدلی معراجنامه‌در . بو کتابك غریب بر سرکذشتی وار ٧٣ ـ ١٦٧٢ ده استانبولده بولنان « الف لیلة ولیله » مترجمی آنطون غالان A. Galand « اسکی کوفی برخط ایله محرراولان ! » بوکتابی یکرمی بش غروشه مارکی دونوانتل Nointel ایچون آلمش ؛ اوده فرانسز مالیه‌سنی اصلاح ایدن مشهور قولبره Colbert ه ویرمش . کتبخانه‌سنده‌کی آثارك ماهیت وقیمتنی بیلمك مراقنده اولان بو ذات‌ده کتابك تدقیقنی شرف‌الدین یزدینك « ظفرنامه » آدلی تیمورلنك تاریخنی ترجمه ایدن په‌تی دولا قرووا Pétis de la-croix نك باباسنه حواله ایتمش . قرال ترجمانی اولان بو آدم‌ده نسخه‌یی حل ایده‌میه‌رك خارق‌العاده بریازی ایله محرر « معراجنامه »اولدیغنی کتابك اوته‌سنده بریسنده کوریلن کوفی وعربی یازیلردن آکلایه‌بیلمش . معراجنامه قولبردن قرال کتبخانه‌سنه نقل ایدیله‌رك ٢٣٦٧ نومرویه قونلمش . فرانسه مستشرقلری بوکتابی برتورلو آکلایه‌مدقلرندن بعض صحیفه‌لرینك اورنکلرینی شرقه کوندرمشلر . بوکا موسیو باروت آدلی برذاتك ویردیکی جوابك خلاصه‌سی شودر : « اورنکی کوندریلن صحیفه‌لرك یازیسی اوزبکجه دکلدر . شرق دیللرنده درین معلوماتی اولان جعفر افندینك روایتنجه بویازیلر آفریقا یازیسیدر . حتی یوسف و یونس کبی برطاقم علملری‌ده اوقومغه موفق اولمش ! . .

استانبولدن بویله جوابلر کلدیکی اثناده « فورمون Fourmont آدلی ایکی ذات برآز حقیقته یاقلاشیرکبی اولمشلر ، یازینك نیوچی تعبیردیکرله مانجواولدیغنی سویلمشلر . استانبولده مراجعت ایدلمدك کیمسه قالمامش ، کورجی پطریقه ، معیتنده‌کی علمایه ، ایکی ایلچی ایله ایراندن کلن اوزبکلره صورلمش ، کیمسه‌دن برجواب آلنه‌مامش . آبای‌سوعیه‌دن اولوب ارمنیلرله مناسبتی اولان ژوزف تیمه‌ئونی ، میقایل آدلی برارمنی بولمش . اوده هر حرفك مقابلنه تورکجه حرفلر قوندره‌رق کتابی تمامیله تورك یازیسنه أویرمش اما ، اما بونلردن حاصل اولان کلمه وجمله‌لری آکلامق کیمسه‌یه میسر اوله‌مامش . اومیقائیل دیمش‌که شرقده (ایلینوس Ilinos) زماننده بردیسان [١] آدلی (نصیبین) ده بر ملحد تورمش ، بوآدم یکی بردیل اویدرمش ؛ اودیلده کتابلر یازمش . برزمان صوکره

[١] عربجه آدی « ابن دیصان » در . .

نفره‌ی‌رام Nafr·iram آدلی برخرستیان قرال کلمش، اودیلده رفض والحاده متعلق برچوق کتابلر یازلدیغنی خبر آلمش ، کتابلری آفاروزایتمش وهپسنی‌یاقدیرمش؛ او دیل‌ده ، کتابلری‌ده اورته‌دن قالقمش . ایشته بو کتابده اونلردن بریسی ایمش ! نه ایسه شو ماصاللری کچه‌لم .

فرانسز مستشرقلرینك آب‌روبی اولان مشهور آبل‌ره‌موزا ۱۸۲۰ ده نشر ایلدیکی « تاتار دیللری‌اوزرینه تحریات» عنوانلی اثری ایچون بعض صرف‌قواعد طوپلامق اوزره بو کتابه‌ده مراجعت ایتمش ، اویغورجه اولدیغنی آکلامش . ۱۸۳۳ ده موسیو ژوبر Jaubert نشر ایلدیکی صرف‌تورکیسنه معرا جنامه‌دن اوچ پارچه آله‌رق یانه بزم‌تورکجه یازی‌ایله‌ده‌نصل اوقونه‌جغنی کوسترمش. واقعاژوبرك اثرنده اپ ایی خطا وار ایسه‌ده مسئله‌یی ایلك حل ایتمك شرفنی‌ده او قازانمشدر.

انکلیز مستشرقلرندن اولوب کنج یاشـنده وفات ایدن دودس Lumley Davids لك ۱۸۳۲ ده لوندره‌ده انکلیزجه نشر ایتدیکی مکمل بر صرف‌عثمانیده ژوبرك خطـالرینی ممکن مرتبه اصلاح ایتمشدر . بو کتـابی دودس‌ك وفاتندن صوکره والده‌سی فرانسزجه‌یه ترجـمه ایده‌رك ۱۸۳۶ ده لوندره‌ده نشر ایتمش و بر نسخه‌سنی سلطان محمود ثانی‌یه تقدیم ایلش و طرف شاهانه‌دن کندیسنه بر یوزك اهدا اولنمشدر .

اویغورجه‌نك بویله‌جه مفتاحی بولندقدن‌صوکره موسیو وامبری ویانه‌کتبخا- نه‌سنده بولنان و ٤٦٥ تاریخلرنده وجوده‌کتیریلن « قوتادغوبیلیك »لك برچوق قسمنی ترجمه ایلدیکی کبی مؤخراً موسیو رادلوف ده بوکوزل اثرك تمامنی آلمانجه ترجمه و تحشیه‌ایله نشره باشلامشدر .

۱۸۸۲ ده معراجنامه‌نك تمامی ایله میر حیدر مجذوبك مخزن اسرار آدلی أثرینك بر قسمنی متوفی پاوه دو قورتی فرانسزجه‌یه ترجمه ایلشدر . صوکره بو ذات فریدالدین عطارك اویغورجه‌یه ترجمه ایدلمش اولان « تذکرهٔ اولیا » سنی‌ده مکمل صورتده ترجمه و نشر ایلشدر . پارس کتبخانهٔ ملیسنده بولنان تذکرهٔ اولیانك استنساخ تاریخی شودر :

« تاریخ ساکیز یوز قیرق تا آت یل جمادی‌الاخر آی نینك اونی‌ده هرو- دا مالك باخشی بیتیتیم . » موسـیو پاوه دو قورتی معراجنـامه ترجمه‌سـنه

موسيو Guy le Strange گی لوسترانژ نامنه طهرانده صاتين آلنمش مير حيدر مجذوبك مخزن اسرارندن‌ده برقاچ پارچه علاوه‌ايتمشدر . بونك نهايتنده‌كی كتبه‌ده « كتبه على شاه باخشى » يازيليدر . اويغورجه اثرلردن بريسی‌ده بختيارنامه‌در .

شمدی كله‌لم بزم اثره :

سلطان محمود اول طرفندن آيا صوفيا جامعی ايچريسنده تأسيس ايديلن كتبخانه دفترنده « ٤٧٥٧ » نومروده ولغتلر آره‌سنده مقيد اولان بر اثر نظر دقتمی جلب ايتمشدی . كتابی كتيرتدم . باش صحيفه‌سنده « مجموعة رسالة باللغة المغولية المنظومة و بالخط المغولی من قبل النصايح وكتاب مخزن الاسرار باللغة المغولية و الخط المغولی كل منها محشّى بالتركية »

بونك آلتنده سلطان محمودك مهری و دها آلتنده او زمان حرمين شريفين اوقاف مفتشی اولان شيخ زاده احمد افنديك وقفك تسجيلنی كوستر بر قاچ سطرلق بر عباره ايله :

« زتو توفيق تمنا كند احمد يارب »

مصرعنی حاوی مهری بولنمقده‌در .

ديمك احمد افندی Fourmont فورمونلر كبی كتابك مغول يازيسی اولديغنی كسديره‌بيلمش . اكر بوكتاب ده سائر امثالی كبی آوروپايه آشسه ايمش او قدر كورولتی‌يه حاجت قالمايه‌جق ، اويغورجه اوراده دها اول آكلاشلمش اوله‌جقدی .

احمد افنديك « لغة المغولية المنظومة » سوزی طوغری دكلسه‌ده « وبالخط المغولی من قبل النصايح » ديديكی ، مغوللقدن صرف نظر ، طوغريدر .

نصايح قبيلندن اولان بو رساله‌نك آدی « هبة الحقايق » اولديغنی «٥٢» نجی صحيفه‌سنده : « من مقالات امير كبير صاحب الرأی والتدبير آرسلان خواجه ترخان عليه الرحمه والرضوان بن يوسف خواجه ارنب تغمد غفران وطاب ثراه » سرلوحه‌لی تقريضدن اوكره‌نيورز .

بو ذاتك :

اديب نينك يری آتی يوكناك ايرور

مصرعيله مؤلفك « يوكناك » لی اولديغنی

آتاسی آتی محمود يوكناكی

باباسیده یوکناکلی محمود اولدیغنی،

تمامی ایرور کاشغری تیل بیلا

دیه‌ده کاشغر دیلنده یازلدیغنی اوکره‌نیورز.

«٥١» نجی صحیفه‌ده‌کی امیر سیف‌الدین تقریضندن ایسه؛

ادیبلر ادیبی فاضل لار باشی

دیه ادیبلکنی اوکره‌نیورز.

ینه او صحیفه‌ده قائلی معلوم اولمایان یعنی «لادری قائله ایضاً فی‌تعریفه علیه الرحمة» عنوانلی برتقریضده‌کی «ایضاً» قیدینه کوره دها اول تقریضلر بولنمق ایجاب ایدییورسه‌ده اویله برشی یوقدر. بوتقریضده:

«توغا کورمس ایردی ادیب نینك کوزی

توزاتی بواون تورت باب ایچره سوزی»

دیه مؤلف آنادن طوغمه کور اولدیغنی وکتابك اون درت بابدن عبارت بولندیغنی‌سویلیور. حال‌بوکه بز بوراده مؤلفك کتابنی تقسیم ایچون قبول‌ایتدیکی وجهله بش «نوع» بولیورز. بوکا بش پارچه‌دن عبارت اولان مقدمه ایله خاتمه‌ده علاوه ایدیلورسه اون ایدر. دیمك کتابك اورته یرندن درت باب استنساخ ایدیلمه‌مش. بواکسیکلك یاناسخه ویاخود دها اول استنساخ ایدنلره عائددر. چونکه‌المزده‌کی‌نسخه‌ده اورته‌دن یاپراق‌فلان‌دوشدیکنه برعلامت یوق؛ بالعکس هر اولکی صحیفه نهایتنه قارشیکی صحیفه‌نك ایلك کلمه‌سنی یازمغه دقت ایدیلمشدر. مؤلف‌ده «فی‌العذر بتمام‌الکلام» دیدیکی خاتمه‌سنده:

ادیب احمد آتم ادب پند سوزوم

دیه‌رك زمانده «ادیب احمد» دیه یاد اولندیغنی بیلدیرییور وکتابك مقدمه‌سنده حمدله، صلوله‌دن صوکره چهار یاری ترضیه ایلیورکه بوده کندیسنك سنی‌المذهب اولدیغنه دلالت ایدر. مؤلف کتابنك خاتمه‌سنده اسمنك «ادیب احمد» اولدیغنی بیان ایتمش ایسه‌ده اثرینك نامنه وتاریخ تألیفنه وذاتنه دائر هیچ برمعلومات ویرمه‌مشدر.

اکر کتابك‌نهایتنده صوکره علاوه اولنمش‌وکتابك اهمیتنی‌ومؤلفنك تعریف

احوالنى بيان ايدن اوچ منظومه اولمه‌سه‌يدى اسمنه و مؤلفنك شخصنه عائد معلوماته دسترس اولنيله‌ميه‌جق، مجهوليتده قاله‌جق ايدى.

بومنظومه‌لردن مؤلف حقنده الك زياده معلوماتى حاوى اولانى « امير كبير آرسلان‌خواجه‌ترخان » ككيدر. آندن‌اثرك‌اسمى « هبة‌الحقايق» اولديغى‌ومؤلفك مسقط رأسى « يوكنـاك » نام موقع اولوب پدرينك اسمى محمود اولديغى وزمانتك مشـاهير ادباسندن بولنديغى آكلاشيليور. منظومه‌لردن قائلى مجهول اولان ديكر برنده ايسه اديب احمدك ضرير يعنى اعمـاى مادر زاد اولديغى كوستريليور.

امير كبير آرسلان خواجه ترخانك منظومه‌سنده اثرك كاشغر ديلنده انشاد اولنديغى كوسـترلديكندن صاحب اثرك وطنى اولان يوكناك موقعنـك دخى قطعهٔ مذكوره‌ده اولمسى لازم كلور. حال‌بوكه قديم جغرافيا كتابلرى هرنه‌قدر تدقيق‌ايديلمش‌ايسه‌ده كاشغر قطعه‌سنده و آكا همجوار بقعه‌لرده بونامده برموقعه تصادف ايديله‌مشدر. يالكز ايلك خانلرك مؤسسى اولان « ساتيق‌بغرا » خانك وقوعاتنده «بوسكت » نامنده برشهرك‌محاصره وضبطندن بحث ايديليور. بلكه‌ده نقطه‌سز اوله‌رق كوريلن ونصـل اوقونه‌جغى كسـديريله‌ميان بوشهر منظومه‌ده بيان اولنـان يوكناك شهريدر.

تقريضلرك مألرندن بومنظومه‌لرك مؤلفك وفاتندن پك‌چوق زمان‌صوكره قلمه آلنديغى مستبان اوليور. مرور ازمنه ودهور ايله كتابك اسمى ومؤلفك شخصى اونوتلمش‌اولمغله ارباب وقوفدن اولان بعض ذوات بوجهتى تنويرايچون مذكور منظومه‌لرى قلمه آله‌رق اثره ذيل ايلمشـلردر. بومنظومه‌لردن برينك صـاحبى اولان امير كبير آرسـلان خواجه ترخان تيمورك اولاد و احفادى زماننده اكابر امرادندر. چغتاى اولوسنك منقسم اولديغى درت بيوك قبيله‌دن ترخانلره منسـوبدر. اسمنك آخرنده بولنـان ترخان توركلرجه برتبه اولان ترخانلق اوليوب مذكور قبيله‌يه منسـوبيتنه علامتدر. آرسلان خواجه ترخان طقوزنجى عصرده ياشامشدر.

مؤلف اثرنده زمان تأليف حقنده هيچ برقيدده بولنمامشدر. يالكز اثرى « داد سپه‌سالار بيك » نامنه تأليف ايتمشدر.

مؤلف اثرنده بوذاتك اسـمنى بركره بيان وبعده دائما « شـاهم » ديه ياد ايديور. بوندن كتابك نامه تنظيم اولنەرق مؤلفك ممدوحى اولان ذاتك بر حكمدار اولديغى مسـتبان اوليور. بونك هانكى شهرك حاكمى اولديغى حقنده معلومات يوقدر. بوتون تورك حكمدارلرينك انساب وسلالەلرى مضبوطدر. آنلر ميانده بواسمده بر حكمداره تصادف اولنەمازكه كتابك تاريخ تأليفى ومؤلفك ياشاديغى زمان معلوم اولەبيلسـون . كتابك تاريخ تأليفنك تحقق ايچون كتابك شـيوه وافادەسنك تحقق وامثالى آثار ايله مقايسەسى ايجاب ايدر ايسەده بوجهتدخى تدقيق ايدنى حقيقته تقريب ايدەمز .

بواسمك مركب اولديغى « داد » ايله « سپهسالار» كلمەلرينك تدقيقنه كلنجه: بو كونكى كونده كاشغر وسائر تورك مملكتلرنده عدليه ناظرى مقـامنده اولان ذواته دادبيك عنوانى ويريليور. داد ، الله داد ، خدا داد كبى بر چوق اسماء خاصه يه داخل اوليور. شرقده اصل تورك مملكتلرنده باش قوماندانك عنوانى اولان سوباشى ، ممالك اسـلاميەده تأسيس حكومت ايدن سلچوقيلر كبى تورك دولتلرنده « سپهسالار » اولمشدر .

ممدوحك توصيفى حقنده يازديغى منظومەنك بالاسنده اولان « اميرالاجل» افادەسنه باقيلوبده بوذات امرا آرەسنده آرانيليرايسه يالكز « دادبيك » نامنده برذاته تصادف ايديلور. بوذات امراى سلچوقيەدندر. اسمى « دادحبشى » در. پدرينك اسمى « آلتون تاق » اولوب امراى غزنويەدن ايدى. داد حبشى هجرتك بشنجى عصرنده ياشامشدر. امرادن سپهسالار ياخود « سالار غازى » نامنده يالكز برذات كوروليور . مشهور سلطان محمود غزنوينك همشيرەزادەسى اولان بوذات دوردنجى عصرك نهايتى ايله بشنجى عصر ربع اولنده ياشامش اولوب عمرينى هندده نشر وتوسيع اسـلامه وقف ايتمشيدى . نهايت شهيداً عازم داربقا اولمشـدر . بو كونكى كونده مقـامى هند مسلمانلرى آرەسـنده زيارتكاهدر . لكن بو ايكى ذاتك كتابك تأليف اولنديغى كاشغر قطعەسيله مناسبتلرى يوقدر . هر حالده ناظمك « دادسپهسالاربيك » ديه ياد ايتديكى ذاتى بهمەحال او قطعەده وياخود همجوار اولان محللرده اورا حكمدارانى آرالرنده آرامق ايجاب ايدر وكتابك شيوهٔ افادەسنه و توركجەيه داخل بولنان كلمات اجنبيەنك مقدارينه نظراً بونى

آلتنجی عصردن یوقاری چیقارمامقده ایحاب ایدر. حال بوکه کرك کاشغرك وکرك همجوارلرینك وقوعاتی کتب تاریخیه‌ده تمامیله وحقیله مضبوط دکلدر. کاشغر وجوارلرنده اسلامی نشر وتعمیم ایدن ایلك خانلر مرور ازمنه ودهور ایله تورکلرك مسکون اولدقلری مملکتلرك شرقنی تماماً آوردهٔ قبضهٔ ضبط وتسخیر ایتدکلری کبی ماوراءالنهری دخی اللرینه کچیره‌رك بعد بعد تشکیل ایتدکلری خاقانلق شرقی وغربی دیه ایکی‌یه آیرلمش ایدی. بونلردن حکومت ایدنلرك اسامیسی تماماً مضبوطدر، لکن آنلر آره‌سنده دادسپهسالار بیك نامنه تصادف ایدیله‌مز. باخصوص آنلر بك نامنی دکل خاقان وخان عنوانی آلیرلر ایدی.

یالکز شرق خاقانلغنده خاندان حکومتدن بعضلری بر شهرك ویاخود اوفاق بر قطعه‌نك حکومتنه نائل اوله‌رق، خاقانه تبعیتده دوام ایتمك اوزره، حکمدارلق ایدییورلری. مع‌مافیه بونلرك اسامیسی مضبوط اولمیوب بعضلرینك آدلری بعض وقوعات مناسبتی ویاخود شعرا و ادبا و ارباب علم طرفندن تألیف اولنان کتابلرده ذکر ایله معلوم اولمشدر.

ایشته بونلردن بریده هجرتك آلتنجی عصری نهایتنده یاشایان «رشید الوطواط» و«رشیدالکاتب» نامیله معروف «محمد بن محمد بن عبدالجلیل العمری»نك «جواهرالقلاید وزوایدالفراید» نام انشا کتابنده مندرج محرارتدن برنده اسمی بروجه زیر مضبوط اولان ذاتدر. «مولانا ولی‌النعم الامیرالاسفسار لارالاجل الکبیر العالم العادل المؤید المظفر المنصور اختیارالدولة والدین نصرةالاسلام والمسلمین تاج‌الامراء شرف توران طغرل قلیچ اسفهسالار بك بن شجاع محمد بن الحسن بن‌عبدالرحمن حسام امیرالمؤمنین لازالت رایات دولته منصوره وآیات صولته منشوره»

رشیدالوطواط بو ذاتك حکمدار بولندیغی محلك اسمنی بیان ایتمه‌یور؛ لکن محرراتنك افاده‌سندن بوذاتك شرق طرف حکمدارلرندن اولدیغی آکلاشیلیور.

بزجه بو حکمدار «هبةالحقایق» نامنه تألیف اولنان دادسپهسالار بکدر. حکومت ایتدیکی محل دخی کاشغر قطعه‌سنده «بوکناك» شهریدر، کندیسی ایلك خان سلاله‌سندندر. کتاب دخی آلتنجی عصرك نهایتلرینه طوغرو تألیف اولنمشدر و «قوتادغوبیلیك»ه ثانیدر.

بوكتابك بشنجى عصرده ينه كاشغرده يازيلان قوتادغوبيليكه نظراً بك چوق عربى وفارسى ايله آلوده اولماسى آلتنجى عصره عائد اولديغنه دائر حكممزه قوت ويره‌بيلير . آرسلان خواجه ترخانك تقريضنده‌كى :

« تمامى ايرور كاشغرى تيل بيلا
ايتمش اديب رقت تيل بيلا
اكر بيلسه كاشغر تيانك هركشى
بيلير اول اديب نينك نيكيم ايمشى
كيشى تيلنى بيلسا بيلور معنيسين
بيلورمن ديساعيب اوزى بيلماسين

سوزلرندن توركجه‌نك اوزمانلر اهمال ايدلديكى يعنى رغبت عربى وفارسى‌يه دونديكى آكلاشيلور .

كتاب ومؤلفى حقنده‌كى معلوماتمز بوندن عبارتدر . مجموعه‌ده بو اثرى متعاقب اوقاف مفتشى احمد افنديك ديديكى كبى مخزن اسرار منظومه‌سى بولنيور . اوندن صوكره سكاكى ولطفى كبى قديم چغتاى شاعرلرينك بر قاچ منظومه‌لرى واردر.

كرك مخزن اسرار ومؤلفى « مير حيدر مجذوب » وكرك سكاكى ايله لطفى حقنده تدقيقات تاريخيه وادبيه‌ده جداً مستثنا بر وقوف وهمت كوسترن كوپريلى زاده فؤاد بك بر اثر حاضرلمقده اولديغندن بونلره دائر ويره‌جكلرى معلوماته انتظار ايده‌رك بز ينه اصل مجموعه‌يه كله‌لم :

بومجموعه‌نك صوكنده‌كى كتبه‌نك صورتى شودر :

« تاريخ سكيز يوز سكسن تورتدا تونغوز ييل ذى‌القعده آيينك اون يتى سيداشنبه كونى تمام بولدى قوتلوق بولسون دولت كيلسون محنت كيتسون تيپ شيخ زاده عبدالرزاق باخشى قوسطاطانياده بيتيتى »

ايشته شوكتبه‌دن مجموعه‌نك ٨٨٤ده استانبولده عبدالرزاق باخشى طرفندن يازلديغى آكلاشيلور . « باخشى » لقبى هرات وخراسانده قوللانلديغنه باقيليرسه بوذاتك فتح قسطنطنيه مناسبتيله اورادن كلديكنه حكم ايديله‌بيلير. خاطرده‌م نى

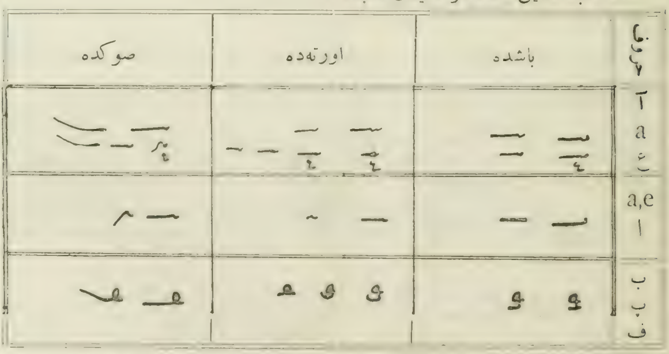
آلداتمایورسه ینه بوذات « قوتاداغو بیلیك » نامیله معروف اولان وشیمدی ویانه کتبخانه‌سنده بولنان اثری‌ده آماسیه‌ده استنساخ ایتمشدر.

عبدالرزاق باخشی بومجموعه‌یی اویغورجه الفبانك آرتق اعتباردن‌دوشدیکی بردورده یازدیغی جهتله خط عربی ایله‌ده صورت قرائتنی کوسترمشدر. فقط هرایکی یازی‌ده ایلك باقشده کوزل کورینیورسه‌ده تدقیق اولنورسه پك چوق اهمال ایلدیکی همان هرصحیفه‌ده کوریله‌بیلیر. بناءً علیه شواهدن طولایی بو عبدالرزاقه پك‌ده (باخشی) [١] دیه‌میه‌جکز.

بز عبدالرزاقك یالکز بزم الفبا ایله یازدیغنی نظر دقته آلمدق. اویغورجه ایله کوزلجه تطبیق‌ایده‌رك قونترول ایتدك ؛ بولدیغمز فرقلری بربر کوستردك ؛ بناءً علیه بزم اویرمه‌مز ایله عبدالرزاقك‌کی آره‌سنده خیلیجه فرق واردر ... بزاویرمه‌ده اویغورجه دها طوغریسی اسکی‌چغتایجه‌نك قدیم تلفظنه رعایت ایلدك.

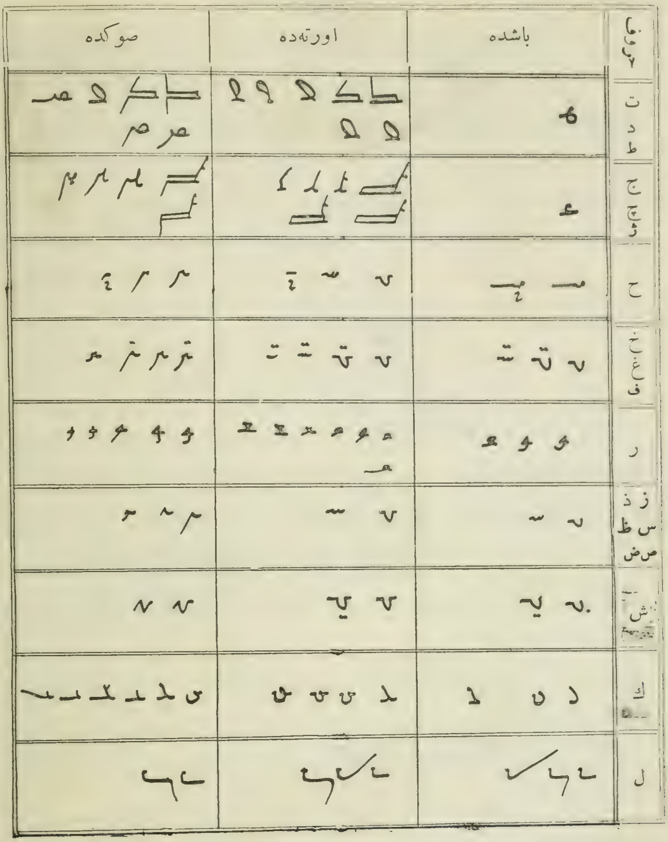
آیاصوفیه کتبخانه‌سنده‌کی‌شواویغورجه‌مجموعه ایله موسیو Guy de Strange کوئی‌دوسترانژه عائد مخزن اسرار یازیسی براسلوبده یعنی ایران شاعرلرینك زلف دلبره تشبیه ایلدکلری خط اویغورینك صوك طرزنده‌در . [٢]

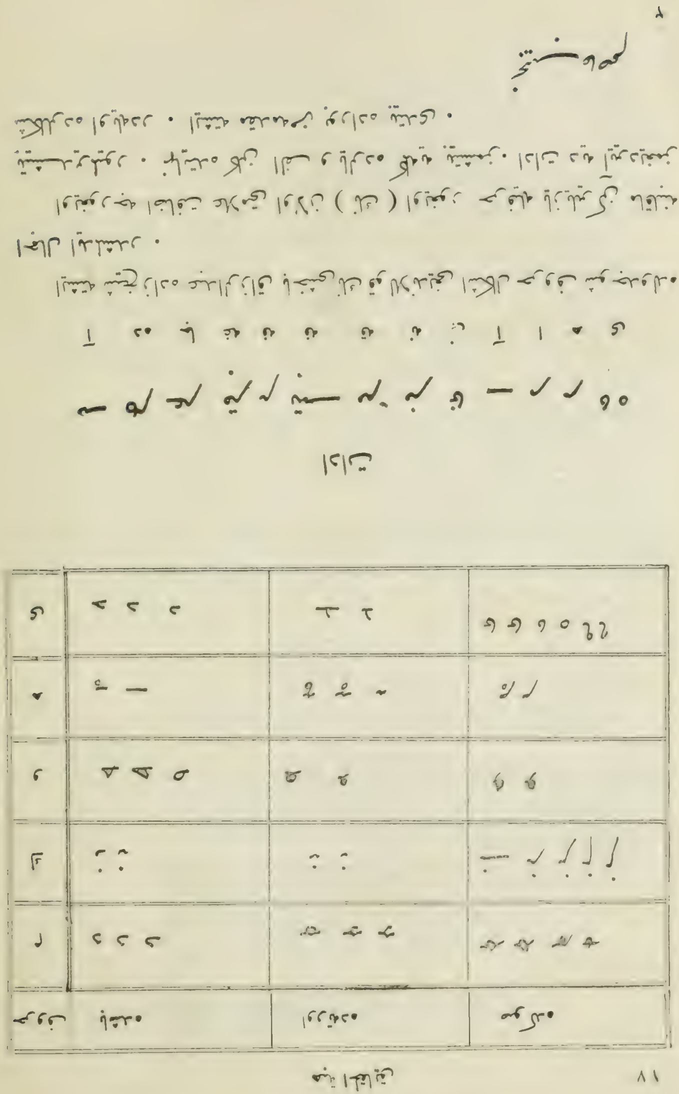
« هبة‌الحقایق » ده قوللانیلان الفبادر :



[١] پارس کتبخانهٔ ملیسنده اویغور ـ چین لغتنامه‌سنده بوکلمه « صاحب ، معلا » دیه تفسیر اولنمشدر. فرانسز مستشرقلرندن وشناسی مرحومك آرقداشلرندن متوفا پاوه‌دوقورتی « فارسی بیلمه‌ین دیوان حکمداری کاتبی » دییور. واصلنك مغولجه‌ده دوقتور معناسنه کلدیکنی خبر ویرییور.

[٢] « پاوه‌دوقورتی » لك پارسده نشر ایتدیکی معرا جنامه مقدمه‌سنده XXII ، XXIII نجی صحیفه‌لره باقیله .


حروف
باشده
اورته‌ده
صوكده
ت د ط
ح
ف
ر
ز ذ س ظ ص ض
ش
ك
ل



بسم الله الرحمن الرحيم

الهی اوکوش حمد آیورمن سنکا
سنینك رحمتینك تین اومارمن اونکا

اوکوش ـــ شرق تورکجه‌سنده وقدیم عثمانلیجه‌ده (چوق) دیمك :

چوبانی برك طوت قورتلر اوکوشدر

(مولانا)

فضولی لهجه‌سنده « اوکوش » ، « یوکوش » اولمشدر :

بودردکه آز دکل یوکوشدر
هم صبر ایده‌یم‌که صبر خوشدر

سنکا ، ـــ سن ، بن ، او ضمیرلرینك مفعول‌الیهی بوتون تورك لهجه‌لرنده بنکا (منکا) ، سنکا ، اونکا کلیر . عثمانلی شیوه‌سنده کله‌لرده برچوق تکاثف وقوعه کله‌رك ایجلدیکی حالده یالکز بو اوچ ضمیر اسکی حاللرینی ـــ لسان تحریریده ـــ محافظه ایده‌رك : بکا ، سکا ، اوکا (آکا) شکلنده قالمشدر . تکلمده ایسه : سنه ، بنه ، اونه وحتی سه‌ئه ، به‌ئه صورتنده تکامل ایتمشلردر .

ایور ـــ (ایماك) مصدرندن مضارعك مفرد غائبی . بومصدرك معناسی عربیده (فعل) ، فرانسزجه‌ده Faireدر . مشتقاتندن ایتمك ، ایلمك ، ایش دیلمزده قوللانیلیور . فعل اسنادی اولان (ایماك) معلومدركه غیرقیاسیدر .

اومار ـــ عثمانلیجه‌ده‌ده قوللانیلان (اومق) مصدرندن مضارعدر . (اومود) « امید » شکلنده تحملشمشدر .

« اورخون آبده » سنده : « ینی بواب ایتنو براتونو اومدق » یعنی دشمن اولوب تنظیم ، تشکیل اولنمق اومدیلر .

اونکا ـــ اوك ، صاغ طرف ، طوغری معنالرینه کلن (اونك) کوکندندر . بوندن مشتق اوله‌رق چغتایجه‌ده : ایشی طوغری چویرمك ، تحویل ایتمك معناسنه « اونکارماق » ، صحت بولمق ، مظفر اولمق معناسنه (اونکالماق) ، بیومك ، نشو ونما بولمق معناسنه (اونکماق) مصدرلری اولدیغی کبی عثمانلیجه‌مزده صحت بولمق معناسنه (اوکمق) ، تعمیر معناسنه (اوکارمق) واردر . بوکلمه‌نك صوکنده‌کی (آ) بر تأکید لاحقه‌سیدر . اسکی تورکجه‌ده (ه) یوق‌ایدی ، صوکره‌دن حاصل اولیور ، شمدی عثمانلیجه‌ده بو (آ) ها شکلنه کیرمشدر .

الهی چوق حمد ایدرم سکا
سنك رحمتکدن صحت (مسعدت ، ظفر) اومارم .

ثنا موو [۱] ایوغای سزا بوتیلیم
اونارجا آیا یین‌یاری بیرمنکا

ایوغای ـــ یوقاریکی (ایماك) مصدرندن التزامی صیغه‌سی : ایده
اونارجا ـــ جغتایجه‌ده‌بکنمك ، ترجیح معناسنه « اوناماق » ، قپچاق لهجه‌سنده اطاعت معناسنه کلیر . بناءً علیه بوکله او مصدردن فعل مضارعك مفرد غائبی اولان (اونار) ایله مقداربیان ایدن (جاـجه)دن مرکب اولیور وطوعاً ، ترجیحاً معناسنه کلیور .

ایایین ـــ (ایماك) مصدرندن : ایده‌یم

ثنامی بودیلم سزا ایده
طوعاً وترجیحاً ایده‌یم یاری ویر بکا
(بودیلم ثنامی طوعاً وترجیحاً ادایه سزا اولمق ایچون بکا مددرس اول.)

سنینك بارلیغینك غه تانوغ لوق بیرور
جومات جاناوار اوچقـان یوکورکان ننکا

تانوغ ـــ جغتایجه تانوق شاهد . عثمانلیجه‌ده طانیق .
یوکورکان ـــ « یوکورماك » مصدرندن : یوروین .
ننك ـ نسنه ، شی . صوکنده‌کی (آ) تأکید علامتی .
سنك وارلغکه شهادت ویرر :
جماد ، جانور ، اوچان ، یوریان هرنه وارسه .

سنینك بارلیغینك غا دلیل آر قاغان
بولور بیرنك ایچرا دلیل لار مینکا

[۱] Senamouv اوقونه‌جقدر .

مینکا ـ مینك = بیك ، نهایتنده‌کی مد تأکید ایچوندر .
سنك وارلغکه دلیل آرایان ،
برنسه ایچنده بیکلرجه دلیللر بولور .

فنی کل شیٔ له آیة تدل علی انه واحد

یوق آردیم یارا تتینك یانا یوق قیلیب

ایکینج بار قیلورسن موقیر من مونکا

اردیم ـ ایمك فعل اسنادیسنك ماضیٔ شهودیسی .
یوق ایدم ، یاراتدك ، ینه یوق قیلیب
ایکنجی دفعه وار قیلارسن ، بوکا مقرم .

آیاشك یولی‌ده بیلیکلی اوتون

کیل اوت تین اوزونك یول اولوم تین اونکا

بیلیکلی ـ چغتایده‌بیلماك ، عثمانلیجه‌ده بلمك یعنی سرعتله قوشمق ، یل کبی کیتمك‌دن صفت «روزکار» معناسنه کلن «یل» جذرندن .
اوتون ـ چغتایجه‌ده (اوتماك) کچمك ، مجازاً عفو ، بونك مطاوعتی (اوتونماك) ایلری کچمك ، صاقینمق ، استغفار معناسنه‌در . اتون ـ بالواسطه عفواولنمق : قبول‌صفح.
یول ـ زورله قوپارمق ، قورتارمق معناسنه کلن یولماق‌دن .
اوت ـ آتش . عثمانلیجه‌ده اوت طاشی ، آغیز اوتی . اوتاغ ، اوطه ، اوجاق (اوتجاق) ایچلرنده آتش یاقیلان یر اولدقلری ایچون بویله تسمیه ایدلشلردر ؛ (اوطون ـ اودون) اوتمك ، (اوتو) ده بوماده‌دندر .

ای‌شك یولنده یلن (پویان اولان) استغفار ایت .
کل آتشدن اوزیکی (نفسکی) چك چیقار ، اولومدن اوکجه .

یاراتی اوغایم تونونك کوندوزونك

اوتوب بیر بیری کا یورور اونك سونکا

تون ـ کیجه ؛ مشتقاتندن کیجه‌یی کچیرمك معناسنه تونلاماق ، قرانلق باصمق‌برینه (تونماق) ؛ قدیم عثمانلیجه‌ده « دون‌کون » کیجه کوندوز تعبیری وبوندن‌مشتق اوله‌رق طاووق وسائر قوشلر ایچون تونك ، تونه‌مك ؛ قیپچاقجه : تون بوچنی : نصف‌اللیل ، آیدین ، آیدون : آیلی ، مهتابلی کیجه .

اوتوب ـ (اوتماك) کچمك ، آشمق ایلری کیتمك مصدرندن صیغهٔ ربط ، عثمانلیجه‌ده (اوته) .

اوغان ـ الله ، خالق ، مونغولجه اوغلان : شهزاده؛ سائر تورکجه‌لرده اوغول، اوغلان ، اولان ، چوجق ، مخلوق ؛ اوغلاق کچی یاوریسی (بونلرك براصلدن اولماسی محتملدر .)

یاراتدی اوغانیم (اللهم) کیجه‌یی، کوندوزی
اوك صوکی تعقیب ایده‌رك یورور .

توناتور تونونك نی کونونك کیتاریب
تونونك کیتاریب بازیاروتور تنکا

تنك ـ چغتایجه تینك ، عثمانلیجه دنك (تنکیز ، دکیز بو ماده‌دن) .
کیجه‌یی دوناتور کوندوزی کیدروب ،
کیجه‌یی تکرار گیدروب دنکه (اعتدال وتوازن مساوات) یورودر .

کما قال الله تعالی یخرج الحی من‌المیت‌ویخرج المیت من‌الحی.

اولوك تین تیریك هم تیریك تین اولوك
چیقارور کودار سن مونی کات آنکا

کات ـ شرق تورکجه‌سنده قاتیغ، عثمانلیجه‌ده‌قاتی، سرت، قوتلی ، پك معنالرینه‌در، بونلردن بوکلمه‌نك قوتلی ، کرکی کبی معنالرینه کله‌جکی استدلال اولنور .

آنکا ـ آنك ، فهم ، ادراك معنالرینه. بوندن‌آنکمق = آ کمق، یاد وتخطر ؛ آنکسز ، آنکسزین دوشونمکه وقت قالمه‌دن ، کلمه‌نك صوکنده‌کی (آ) تنبیه وتأکید علامتی .

اولودن دیری هم دیر یدن اولو
چیقاریر کورورسن بونی قوی (ایی) آ کلاها .

بو قدرت ایدیسی اولوغ بیر بایات
اولوك لرنی تیر کوزماك آسان آنکا

ایدی ـ صاحب ، افندی ، عثمانلیجه‌ده : ای فال اسّی.
آدمه قلدی فرشتهلر سجود
همآکا چوق‌قلدی اول لطف اسّی‌جود

سلیمان دده‌نك مولدنده

ایسسز ایصسز ، صاحبسز ، یر ، چول .

اولوغ ـ اصلی (اولوب) صوکره اولوق ، اولوغ شکللرنده کوریلن بوکله عثمانلیجه‌ده (اولوجامع ، اولو قشله) کبی تعبیرلرده قالمشدر .

بایات ـ جغتایجه وعثمانلیجه‌ده بیات اکمك ، بیات یمك تعبیرلرنده موجود اولان بو کلمه اصلاً قدیم معناسنه‌در .

تیرکوزماك ـ دیریلتمك ، احیا .
بو قدرت صاحبی اولو ، معظم بر قدیمدر (که)
اولولری دیریلتمك اوکا قولایدر .

فی نعت النبی علیه السلام

اَشیت اَمدی قاچ بیت حبیب فضلی تین
اوقوش هوش یتیتیپ سوزوم نی آنکا

اوقوش ـ عقل ، فکر معناسنه کلن (اوق) کوکندن ، ذکا دیمك .
یتیتماك ـ ایتمك ، زورله‌مق .
ایشیت ایمدی قاچ بیت حبیب (اکرم) فضلندن
ذکا و عقلکی زورلایوب سوزومی آکلا .

اول اول خلق‌ده یَکی کیشی قوتلوغی
تورات میش‌ده یوق بیل آنکا توش تنکا

اول ـ برنجی (اول) عثمانلیجه‌ده‌ده قوللانیلان (اول ـ او) ضمیر غائبی، ایکنجیسی عربجه‌ده (کون) ، فرانسزجه‌ده être ایله ترجمه اولنه‌بیلن اولمق فعلنك مفرد غائبی. درکه شمدی بونك یرینه بزطورمق مصدرندن(در) قوللانیورز ؛ فرانسزجه‌ده‌کی être فعلندن est نك مقابلیدر .

یکی ـ شرق‌تورکجه‌سنده (بیك، ایك) زبون، بد ، فنا ، خسته، عاجز . عثمانلیجه‌ده (ایکلمك) بو ماده‌دن.

یکی ـ یکین ، ایبلك «یکیت» بورادن.

قوت ـ سعادت ، برکت ، قوتلوق = قوتلو ، مسعود ، مبروك .

تورات ـ عثمانلیجه‌ده تورمك ، نشوونما بولمق توراتمش = مخلوق .

توش ـ أش ، معادل .

تنکا ـ یوقاریده کچن (تینك) ماده‌سندن ، دنك ، معادل ، مساوی .

او خلق ایچنده چوق کیمسه‌لرك باعث سعادتی‌در .

مخلوقاتده اوکا دنك و معادل یوق، بیل .

رسوللر اورونك یوز اول اول یوزرا کون

یا آنلر قیزیل مینك بو اینکا مینکا

اورونك ـ پارلاق ، لامع ؛ سچمه .

مینك ـ بك ، خال .

اینك ـ جغتایجه‌ده چکه ، کلیس تورکجه‌سنده (حنك‌ایتمك،انك‌ایتمك) چکه چالمق، لاف ایتمك .

رسوللر پارلاق یوزدر ، او (حضرت نبی) او یوز اوستنده کون (یعنی نور) در .

یاخود اونلر قیزیل بك ، بو (جناب پیغمبر) چکه‌یه (چاهٔ زنخدان) بك‌درها.

آنینك مدحی بیرلا تا تیر بو تیلیم

آنینك یادی بیرلا شکر شهد آنکا

تاتیر ـ طاد بولور ، طاتلیلاشور (تاتیماك) دن .

اونك مدحی ایله بو دیلم طاد بولور

اونك یادی‌ده اوکا (دیلمه) شکر شهددر .

بو كون تيكسو[١] منتين دُرود اول يارين

ايليك توتتا جيم غه اَكير سامو نكا

ايليك ــ أل ، دست . (ايليك ــ بر ألك هر پارمقی اون صايلمق اوزره (اللی) بورادن در .

توتتاجی ـ طوتيجی . ايليك توتتاجی == دستگير .

اكير ـ چغتايجه ايكور ماك ، حكمفرمالق ايتمك .

بو كون بندن درود دگرسه اوده يارين

بوكا (ناظمه) دستگير اولمغه حكم ايلسه(عنايت قيليسر، حكم ايده‌جكدر).

ييما تورت اَشينكا ايتور من سلام

اولار تين اوسانماق قاچان اول منكا

اوسانماق . اوزانمق ، مباعدت ايتمك ، اوزاقلاشمق .

ينه دورت اشينه (چهاريار) ايدرم سلام

اونلردن اوصانمق (مباعدت) نصلدر (ممكنمی) بكا ؟

صادق بيرلا فاروق اوچونچ زين نورين

علی تورتلنچ اول اَريكسيك تونكا

آريمك ، آری ـ عثمانليجه‌ده آريتمق تميزله‌مك ، آريمق ، تميزلنمك .

سيك ـ عمود ، ستون .

تونكا ـ چغتايجه توكا جميع معناسنه‌در ، توكانمك ، توكنمك ختامه ايرمك ؛ ينه بولهجه‌ده تونلوك ، ازد حام ، كثرت ، جماعت ديمك . قپچاقجه‌ده توكا ، تونكا « قره باش » يعنی قول، خلايق‌عوام ديمكدر . اوحالده بوراده‌كی تون ، تونك مجموع ناس ، خلايق ديمك اولور .

صادق (ابوبكر) ايله (عمر) فاروق اوچنجی ذالنورين (عثمان)

دوردونجی علی خلايقه پاك عماددر .

[١] tiksuv اوقونه‌جقدر.

الهی کهجور کان ایتیم سن یچور

نیجه ما [١] خطالیق قول اَرسم سنکا

کهجورکان ـ کیچورماك ، کچیرمکدن مساهله کار .
ما ـ ینه ، اکثریا : یا نا ما شکلندهده قوللانیلیور ؛ ایشته معناسندهده کلیور .
الهی مساهله کار ایدم سن کچیر (عفو ایت)
نیجه (نه قدر) سکا خطالی قول اولسهم .

منکا بو لسا فضلینك قوتولدی اوزم

اکر بو لسا عدلینك قاتیغ لیق منکا

بولماق ـ برحالدن دیکر حاله کچمك؛ فرانسزجه devenir مقابلی. عثمانلیجهده وقوع بولمق، وصول بولمق کبی بر ایکی تعبیرده قوللانیلیور ؛ فقط استعمالی الزمدر . Bolmak تلفظ اولنور .
قوتولماق ـ قورتلماق ، رها .
بکا فضلك اولورسه نفسم قورتلدی
اکر عدلك اولورسه قاتیق (درشتی)در بکا .

فی مدح امیر الاجل داد سپهسالار بیك علیه الرحمة والغفران

آیا تیل تورات مدح اوتو نکیل قانی

من آرتوت قلایین شاهیمغه آنی

تیل ــ پارچه ، قسم . عثمانلیجهده بوکوکك مشتقاتی دیل، دیلیم ، دیلماج (ترجمان). لسان معناسنه کلن عثمانلی شیوهسنده وکرك اسکی تورکجهدهکی شکلی ینه بو کوکدن‌در : (تیل ـ دیل) . اسکی تورکجه کیلماك (کلمك)ك متعدیسی اولان (کیلترماك) عثمانلیجهده لامك سقوطیله نصل (کتیرمك) اولمشسه (تیلماك)ده دیلك (دیمك) اولمشدر . یالکز دیل ایله ایستهمك دیمك اولان تیلاماكدن (دیلهمك) شکلیده حاصل اولمش . آغاجك بردیلیمی تال (دال) ، وجودك قابا بردیل شکلنده اولان قسمی تالاق (دالاق) ،

[١] اوینورجهسی « نجاما » شکلنده یازلمش‌در .

قوپاروب آييرمق ديمك اولان تالان ، صويك قاباران قسمی تالغه (طالغه)، اينجه برمعنی پارچه تيل(تل) ، دوەنك برپارچەسی يعنی ياوريسی چغتايجەدە(تيلاق) هپ تيل كوكندندرلر.
توراتمك ـ خلق ايتمك ، چوغالتمق ، عثمانليجەدە تورەمك .
اوتونكيل ـ اوتون كيل، اوتونماك، اوتماك يعنی اوتمك، تغنی ؛ ترنم ايتمكدن امر حاضر.
آرتوت ـ تحفه ، تقدمه ، هديه .
ای ديل مدح اختراع ايت، تغنی ايله هانی
بن اونی شاهمه تقدمه قيلەيم

شهيم مدحی بيرلا بزاديم كيتاب
اوقوغلی كيشی نينك سوونسون جانی

شاهمك مدحی ايله بزه ديم كتاب
اوقويان كشينك سەوينسون جانی .

اوكا بيلمس اركا اوكا اوكراتور
آنينك برّی جودی بديع احسانی

اوگه بيلمين اره اوگمه اوكره دير
اونك برّی ، جودی ، بديع احسانی .

اول اول عقل اوقوش هوش خردقه مكان
بيليك معدنی هم فضيلت كانی

اول ـ برنجيسی ضمير غائب (او ، اول) ، ايكنجيسی اولمق être فعلنك زمان حالنك مفرد غائبی ؛ عاميانه تعبيرجه ادات خبر (est) .
بيليك ـ علم وحكمت
او عقل ، ذكا، هوش [و] خرده مكاندر
علم معدنی ، هم فضيلت كانی [در] .

سيمك تين آديز راك توتار همت اول
سخامی مكاريم ييكا درمانی

سیمك ـ برج اسددهکی ایکی پارلاق ییلدیز ، سماك .
آدیز ـ یوکسك ، بویوك .
بیك ـ خستەلق ، آفت .
اول (ممدوح) همتی سِماكدن یوجه طوتار
سخاسی ، مکارمی [ده] آفتلره درماندر .

ربیت (رعیت)قه موشفیق سلمتین حلیم

ولیکن بوشارده شرا آرسلانی

بوشماك ـ قیزمق، غضب : عینیمعناده بوکلهمیرحیدر مجزوبك« مخزناسرار »ندهده قوللانلمشدر :

بند وبلا دنیاده ایرکاتوشار   مونچا جفا ایرکیشی کانا بوشار .

فقط میر علی شیر نوائینك « محبوب القلوب » نده : ص ٣٦ : « آنداق کیشی کایوز مونجاق مشقت نی بوشـار ؟ » یعنی بویله کشییه بونجه یوز مشـقتك نهزیانی اولور ؟ » دینیور بوراده « بوشماق » : زیان ویرمك دیمك اولیور .

اورخون آبدهسنده کوریلن الك اسکی شکلی : بودنغ اچوم آپام توروسینچه یراتمش ، بوشغورمش ! یعنی خلق اجدادم تورهسنجه تنظیم ایتمش تشجیع ایلمشدر .

رعیته مشفق، سلیمدن حلیم
لکن قزغینلقده اسد شریدر .

صلابت ایچنده عمر تیك جوان

سخاوت سماقت توتار عثمانی

توتار ـ توتماك ، طوتمقدن مساوی اولمق .
صلابتده عمر قدر جوان
سخاوت (و) سماحتی عثمان (درجەسنی) طوتار .

تتیك لیكده کیندوو [١] آیاز تین اوزوق

داد انصاف توتار چین انو شیروانی

---

[١] kindouv اوقونیور .

تتيك ـ فراست ، فعاليت ، عثمانليجه : تتيك .
اوزوق ـ فضله ، ايلرى وارمش : عثمانليجه آز كيتدم اوز كيتدم .
چين ـ صحيحاً : چين صباح ، صبح صادق .
تتيكلكده كندوسى آيازدن اوزدر
دادى ، انصافى طوتار صحيحاً نو شيروانى

آينك باخشى شيندين بولوت اوپتا نور [١]

بو سوزنى بوتون چين توتور [٢] توشمانى

توشمان ـــ توش ـــ مان : توش ، طيش ديشارى و« مان »آدام ديمك اولديغنه كوره توشمان ، دشمن « طشره آدامى ، يابانجى » ديمك اولور .
اونك بخشندن بولوت اوتانور
بو سوزى بتون دشمانى صحيح طوتار .

آياشا هيم آره‌تم لرين سانه‌غين

سانور مو [٣] اديز قوم اوشاق تاش سنى [٤]

آره‌تم ـ آرتمق‌دن : فضل ، فضيلت .
ساناغ ـ صاي ؛ حساب .
اوشاق ـ اوفاق .
اى شاهم فضيلتلرك صاييسى
يوجه قوم ، اوفاق طاش صاى ايله صاييلورمى ؟

سيياست رياست كيياست كرم

سيادت عُلا عدل آشيت اوق مونى

[١] عرب خطى ايله اولان اوبرمه‌سنده : اوفتانور .
[٢] عرب خطنده : توتار .
[٣] طوغريسى : سانى اوله‌جق .
[٤] sanourmouv اوقونه‌جق .

اوق ـ اوقماقدن امرحاضر : آكلا ؛ ادراك ايت .
عثمانليجه‌ده اوقمق ايله اوقومقى آيرد ايتيورز . برنجيسى آكلامق معناسنه‌در ، قرائتدن مقصد آكلامق ايسه تلفظمزى دكيشديره‌مسه‌ك‌بيله معناسنى بيلمليز، ايكنجيسى يعنى اوقومق اعلا ايتمك ، اعلان ايلمك ، دعوت ايتمك ديمكدر . بوده عثمانليجه‌ده : اذان اوقونمق ، اوقويجى كيتمك طرزنده قوللانيلور . اسكى‌توركلرده حكومت‌امرلرينى اوق اوزرينه اشارت ايده‌رك كوندرير ايدى .

سياست ، رياست ، كياست ، كرم
سيادت ، علا ، عدل ايشيت آكلا بونى .

يانا مجد موروت فوتووت اوغان
عطا قيلدى شهيم‌غه بوجومه‌لانى

ينه مجد ، مروت ، فتوت الله
عطا قلدى شاهمه بو جمله‌ىى .

اوكوش آزتيب آيماس بديزلو تينكيز
بولوت هديه قيلسا اوشاق قطره‌نى

بديز ـ اويغورجه‌ده اثر صنعت ، بناءً‌عليه مقبول شى ، تحف ، تحفه .
آيماس ـ آيتمك ديمك ، معناسنه اولان « آيتماك » مصدرندر .
تينكز ـ تنك ، دنك ايله (ز) لاحقه‌سندن مركب‌در . تسويه‌سنك‌دنك ، دوز اولاسى حسبيله « دكز » .

دكز تحفه‌لرى چوق ، آز ديوب ديمز
بولوت هديه قيلسه اوفاق قطره‌يى .

تينكيز تين كريم راك شهيم مينك‌قاتا
قبول قيلسا تانك يوق بو آز هديه‌نى

قاتا ـ قات بيلديكمز كره ، دفعه .
تانك ـ عجيب، تانكسوق تحفه ؛ يادكار ؛ كليس توركجه‌سنده طاكه قالمق ؛ متعجب اولمق ؛ جغتايجه‌ده : تانكلامق تعجب ايتمك .

دکزدن کریم‌رك (دها کریم) شاهم بیك قات ها
قبول قیلسه تانك دکل (عجیب دکل) بو آز هدیه‌یی.

موجب تألیف هذا الکتاب ومقتضیه

دادایسبهسالار بك اوچون بو کیتاب
چیقارتیم آچونده [۱] آتی قالسوو تپ

آچون ، آجون ، آژون ـ دنیا .
داد سپهسالار بك ایچون بو کتابی
چیقاردم دنیاده آدی قالسون دیه .

کیتابیم‌نی کورکان آشیتکان کیشی
شاهیم ئه دوآ بیرلا یاد قیلسوو تپ

کتابمی کورن ایشیدن کشی
شاهمی دعا بیرله یاد قیلسون دیو .

کتینکی کلیکلی کیشی‌لر آرا
آنینك ذیکه‌ری تانکسوق آدیز قالسو تپ

کتینکی ـ کیدن ، اسلاف .
کلیکلی ـ کله‌جك ، اخلاف .
تانکسوق‌ـ تعجب‌تانك ، دانك جذرندن تانکسوق عجیبه ، تحفه ، هدیه‌دیمکدر بعض ظرفانك زنجی باجیلرك رنکندن کنایه اوله‌رق « تنسوخ » دیه توجیهلری یاکلشدر .
آدیز ـ اویغورجه‌ده : عالی، یوکسك . عثمانلیجه‌ده فرانسزجه‌نك géant کلمه‌سنك مقابلی اولان دیزمان == (ادیز ـــ مان)
اسلاف ، اخلاف کشیلر آراسنده
اونك ذکری یادکار (تانکسوق) [و] یوجه قالسون دیو .

[۱] ناسخ دائما : آژون یازییور .

آنینك وودی بیرلا کونکوللر تولوب

آنینك یادی بیرلا آچون تولسو تپ

اونك ودی (محبتی) ایله کوکللر طولوب
اونك یادی ایله دنیا طولسون دیو.

بزه دیم کتابی مواعظ مثل

باقیغلی اوقوغلی آسیغ آلسوو تپ

آسیغ ـ فائده
بزەدم (سوسلەدم) کتابی مواعظ [و] مثل [ایله]
باقان ، اوقویان فائده آلسون دیو .

بَلْك اتیم آنی شهیم غه مَنوك

هوادار لیغیم نی توکال بیلسوو تپ

بلك = بیلمکدن : علامت نشان .
مانوك ، منوك ـ تورکجه بککو ، مونغولجەده منکوابدی، پایداردیمك، عثمانلیجەده قوتلی معناسنه کلن بك کلمەلرینه کوره بونك معناسی « یادکار پایدار » اولمق لازم کلیور، اورخون محکوکاتنده بککوتاش: فرانسزجەنك monoument آبده معناسنه قوللانلمشدر .
توکال ، توکل ـ تمام ، مکمل .
نشان ایتدم اونی شاهمه یادکار پایدار اولەرق ،
هوادارلغمی تمام بیلسون دیو .

النوع الاول فی منفعة العـلم ومضرة الجهل

بیلیك تین اَیور من سوزوم کا اولا

بیلیك لیك کا یا دوست اوزونك نی اولا

اولا ـ ناسخ « مستمع باش » دیه بونك فارسی قارشیلغنی یازمش . چغتایجەده بو کلمەدن مشورت ، شوری معناسنه « اویلامه » اسمی ایله اویلاشماك ، اویلاشماك مصدرلری

واردر. شو حالده (اولاماپاشا)نك آدی«مشاور» دیمك‌اولیور. ایكنجی‌مصرعك‌صوكنده‌كی «اولا» عثمانلیجه‌ده برشیئه برشیئی یاقلاشدیروب باغلامق معناسنه قوللانیلان اولامق‌دن امر حاضر ، مطاوعتی اولاشمق . بوایكی مصدر عینیله چغتایجه‌ده‌ده قوللانیلیور . شو ایكی كلمه‌نك اصلی بر اولمق اوزره‌ده قبول ایدیله‌بیلیر .

آیورمن ـ آیماق ، یعنی سویلك‌دن؛ اسكی‌عثمانلیجه و آذری‌لهجه‌سنده آیتمك. بیلكیدن (معلوماتدن) سویلیورم ، سوزومی دیكله (قولاق ایصال ایت) یا دوست معلوماته نفسكی ایصال ایت .

بیلیك بیرلا بیلینور سعادت یولی

بیلیك بیل سعادت یولینی بولا

بولا ـ بوكلمه‌یی ، ناسخ (ُبلغل) یعنی بول‌دیه تعیین ایدییور. عثمانلیجه‌ده‌كی بولمق مصدرندن فعل التزامی صورتی : بولاسیك .

بیل ـ عثمانلیجه‌سی (بل) . وجودك الڭ اینجه وطار یری ، برطاغك كچید ویرن آلچاق یری ، بل ، بلنك ، بلن . قولك اینجه طرفی بیلاك (بیله‌ك) ، برشیئی اینجلتمك، بیله‌مك ، بونك آلتی بیلاو (بیله‌كی) . بومادیادن مجازه كچه‌رك بیلماك (بیلمك) برشیئی تدقیق ایله اوكرنمك، تدقیق‌اولنمش ، معلوم‌بیلكو (بیلكی)، معلومات« بیلیك » (بیلكی)، اثر علامت بیلكورمه (بلیرمه) ؛ (بلاك) علامت . شورادە بیلاك (بیله‌ك) مناسبتیله بر مهمه دها عرض ایده‌لم . بزم بیله‌زیك دیدیكمز بیله‌ك زینتنك اصل‌آدی (بیلاك یوزوك) یعنی بیله‌ك یوزوكی. شو تركیب اضافی یی‌تركیب ایدن ایكی كلمه قایناشه‌رق ، عادتا شكلنی دكیشدیروب بیله‌زیك اولمش . عثمانلیجه‌ده بویله مركب كلمه‌لر چوقجه‌در . بر ایكی مثال : چدیك(اصلی ایچ ادیك = ایچه كیلین‌چیزمه)، اوچقور(ایچ قور = ایچ قوشاغی). شو حاللر عثمانلی‌لهجه‌سنك كیتدكجه السنهٔ انعكاسیه زمره‌سنه یاقلاشدیغنی ، تكاملی كوستریور .

علم ایله بیلینور سعادت یولی
علم بیل تاكه سعادت یولنی بولاسیك.

بهالیق دینار اول بیلیك لیك كیشی

بو جاهیل بیلیك سیز بهاسیز بیشی

بیشی ـ ناسره ؛ قیمتسز ؛ قالب ؛ برنوع یمش ، پالامود ، آخلاط كبی .

بیلكیلی كشی قیمتلی دیناردر
بو جاهل ، بیلكیسز [ده] دكرسز [در .]

بیلیك لیك بیلیکسز قاچان تانك بولور
بیلیك لیك تیشی ار جاهیل ار تیشی

بیلکیلی بیلکیسز نصل دنك اولور ؟
معلوماتلی دیشی (قادین) ار [در] ، جاهل ار دیشی [در]

سونکاك کا بیلیك تاك ارن کا بیلیك
ارن کورکی عقل اول سونکاك نینك بیلیك

ارن — «لغت دیوان کاشغری »ده بو کلمه « اران » دیه یازیلهرق « ار »ك جمیدر دینیلیورسه‌ده « ایرمك » ماده‌سندن ایرن ، ایرشمش « مرد کامل » دیمکدر .

سونکاك ـ کمیك ؛ حالا لسانمزده قوللانیلان « سونکو » تورکلرك سلاح مقامنده کمیك قوللاندقلری برزمانك یادکاری ، پك اسکی ، قبل التاریخی بر کلمه‌در . اورخون کتابه‌سنده « سوکوش » محاربه ، « سوکشمك » محاربه ایتمك معناسنه قوللانلمشدر . عثمانلیجه‌ده بومعنا اونودیلەرق غلیظ سوز مقامنده قوللانیلور. «سونکوسی دیرنمسون!» دعاسی معلوم ، یعنی مزارده کمیکلری دیرنمسون .

بیلیك ـ ایلیك ؛ بریمکی مدح ایچون « ایلیك کبی » قوللاندیغمز تعبیرده قبل التاریخی برذوقك یادکاریدر ، چونکه اوزمانلرده ایلیکك الك مقبول برطعام اولدیغی اودوره عائد کشفیات کوستریبور .

کورك ـ کوزل (کور ، کوز) ماده‌لرندن حسن ، ملاحت ، کوزللك .
تاك ـ تك ، دك ، کبی .

کمیکه ایلیك نه ایسه ارنه (انسانه)ده بیلکی [اودر]
ارك کوزللکی عقلدر ، کمیککی ایلیکدر .

بیلیك سیز بیلیك سیز سونکاك تاك قالی
بیلیك سیزسونکاك کا سونولماس الیك

بیلکیسز ایلیکسز کمیك کبی خالی‌در
ایلیکسز کمیکه ال صونولماز.

بیلیك بیلتی بولتی ارن بلكولوك

بیلیك سیز تیریكلا یتوك كوركولوك

یتوك ـ یتمك ، غائب اولمقدن : غائب .
بلكو ـ بللی ، معروف .
علم بیلن ار معروف اولدی ،
بیلكیسز دیریده گوزللك غائب(یوق) در .

بیلك لیك ار اولتی آتی اولماتو

بیلیك سیز اسان اركان آتی اولوك

اسان ـ عثمانلیجه‌ده اسن ؛ صاغ اسن ، اسنلك ، صاغلق ، عافیت .
اركان ـ ایماك مصدرندن : ایكن .
بیلكیلی ار اولدی (فوت اولدی) آدی اولمدی ،
بیلكیسز صاغ ایكن آدی اولو (متوفا) در .

بیلیكلیك بیرینكا بیلیك سیز مینكین

تنكاك لی تنكادی بیلیك نینك تنكین

تنكاك ـ مساوی معناسنه اولان تینك یعنی دنك اصلندندر . عثمانلیجه دنك ، دەنەمك . تنكاك لی : دەنەین ، تجربەكار .
بر بیلكلی‌یه بیك بیلكیسز
تجربه كار بیلكینك دنكنی دەنەدی (تجربه ایتدی ، محكم اوردی) .

باقا كوركیل ایتی اوقا سینایو

نەنك بار بیلیك تین آسیغ لیق اونكین

سینامق ـ عثمانلیجه‌ده صینامق ، تجربه ، قیاس ایتمك .
باقه كور (وار باق) ایمدی عقله قیاس ایدەرك
نەك وار (نەیە مالكسك) علمدن فائدەجه ایلری ؟

بیلیك بیرلا عالم یوقار یوقلادی

بیلیك سیزلك ارنی چوكاردی قودی

یوقار یوقلامق ـ ناسخ «یوقار» ی‌یی «بلنده بر آید» دیه تفسیر ایدییور. یوقاری یوقارلامق ، یوكسلمك
عالم بیلكی ایله یوكسلدی ،
بیلكسزلك انسانی چوكرده قودی .

بیلیك بیل اوسانما بیل اول حق رسول

بیلیك كیمده ایرسا سیز آرقانك دەدی

آرقا ماق ـ (آرقه) جذرندن : آرقه‌لامق ، اقتدا ایتمك .
علم اوكرن اوسانما بیلكه اوحق رسول :
«بیلیك كیمده ایسه سز اقتدا ایدك» دیدی .

وذلك قوله علیه‌السلام اطلبوا العلم ولو بالصین

بیلیك لیك بیلیك نی اد اركان بولور

بیلیك تا تاغین ای دوست بیلكایك بیلور

اداركان ـ ناسخ بوكلمه‌یی «استكان» دیه قید ایتمش . الده بولنان مأخذلرده بویله بركلمه بولەمدق. چغتایجه «ادر» تپه، طوپراق ییغینی معناسنه كلیور، بورادن ادارماك = طوپلامق ، ایستەمك معناسی چیقه‌بیلیر . بز تعلق ، تدارك معناسنه : ایدنمك دیرز .
علمی ایستین (طوپلایان ـ ایدینن) عالم اولور
علم طادینی ، ای دوست ، عالم بیلور .

بیلیك بیلدورور اركا بیلیك قادرینی

بیلیك نی‌سیز اودون [۱] ناقیلور.

[۱] عرب حرفیله : «ادین» یازیلیدر ، اویغورجه‌سی‌اودون eudune اوقونیور .

او دون ـ ناسخ بونی‌ده « اوس » یعنی عقل دیه قید ایدیبور ؛ یاقیشیق‌ده آلیور.
قیجاق لهجه‌سنده «اودن» نجابت دیمکدر. شو حالده ناسخ کلمه‌نك تقریبی معناسنی ویرمش اولیور.
علم اره (انسانه) علم قدرنی بیلدیرر
علمسز نجابت علمی نه یاپسون ؟

بیلیك سیز کا حق سوز تاتیق سیز ایرور

آنکا پند ناصیحت آسیق سیز ایرور

ایرور ـ ایماك مصدرینك مضارعنك مفرد غائبی (در) .
بیلکیسزه حق سوز طاد سزدر
اوکا پند ، نصیحت فائده‌سزدر .

نا تورلوك آریق سیز آریر یودیسا

جاهیل یوپ ری ماس آریغ سیز ایرور

آریق ـ تمیز ، پاك ؛ عثمانلیجه‌ده آریعق ، آریمق ، آریتمق ؛ آری (تمیزلکندن) .
یوماق ـ یومق ، ییقامق .
نه تورلو نا پاك ییقامقله تمیزلنور ؟
جاهل ییقانمقله تمیزلنمز ، نا پاك در .

بیلیك لیك کیشی کوربیلور ایش اوزین

بیلیپ ایتار ایش نی اوکون ماس کندین

عالم کیشی باق (کور) ، او زینك (کندینك) ایشنی بیلور
ایشنی بیلور ، ایدر (یاپار) ، کندینی اوکمز (اوکونمز .)

نا تورلوك ایش ایرسا بیلیك سیز اونکی

اوکونج اول آنکا یوق اونك آندا آدین

اونکی ـ عناد ، اصرار ؛ تشبث مقلدانه .
اوکونج ـ پشیمانلق ، ندامت ؛ مصدری اوکونماك .

اونك ـ صاغ طرف ، یمین ؛ یمن ، میمنت ، خیر .
آدین ـ بشقه ، آرتق .
نه تورلو ایش اولسه بیلکیسز عناد
ندامتدر ، اوکا میمنت یوق ، وآندن آرتیق .

بیلیك لیك كراك لیك سوزین سوزلایور

كراك سیز سوزنی کوموب کیزلایور

معلوماتلی کرکلی (لزوملی) سوزی سویلر .
کرکسز سوزی کوموب کیزلر .

بیلیك سیز نا ایسا آیور اوق ماتین

آنینك اوز تیلی اوز [١] باشینی یه‌یور

اوق ـ اویغورجه‌ده «فکر» قیچاقجه‌ده« خاطر » ؛ اوقاق = دوشونمك؛ ملاحظه.
ایلك دورلرده حکومتك امرلری اوق اوزرینه اشارت اولنه‌رق اعلان اولندیغندن
« اوق » آكلامق ، اعلان، دعوت معنالرینه‌ده کلشدر .
بیلکیسز نه سویلرسه دوشونمه‌دن سویلر .
اونك کندی دیلی کندی باشنی یبر .

بیلیك بیرلا بیله‌نور توراتكان ایدی

بیلیك سیزلیك ایڕرا خاییر یوق ده‌دی .

ایدی ـ صاحب ، جناب حق .
جناب حق : « علم ایله بیلنور کائنات ،
بیلکیسزلکده خیر یوق » دیدی .

بیلیك لیك سوزی پند ناصیحات آدب

بیلیك لیك نی اوکدی عجم هم عرب

[١] عرب حرفیله : «اوش» یازیلیدر.

عالم سوزی پند ، نصیحت ، ادب (در)
علمی اوکدی عجم ، هم عرب .

تاوار سیزغا بیلکی توکان ماس تاوار

حیسابسزغا بیلکی یریلمز حیساپ

تاوار ـ طاوار ؛ مال
ییرماك ـ یرمك ، ذم ؛ عثمانلیجه‌ده : کلین یرمك .
مالسزه بیلکی توکنمز مال (در)
حسبسزه (نسبی اولمیان صویسزه) بیلکی یرلمز حسب (در)

النوع الثانی فی حفظ اللسان وسائر آدابها ورسومها

ایشیتکیل بیلیك لیك ناکو تیب آیور

ادب لر باشی تیل کوتازماك تورور

ناکو ؛ نیکو ـ نصل ؛ اصلی نه یاك : نه طرف ، نه یان .
کوتازماك ـ کوزتمك .
ایشیت معلوماتلی نصل دیوب سویلیور
ادبلر باشی دیل کوزتمك‌در (دیبور)

تیلینك بکتا تو تغیل تیشینك سیماس ون [۱]

قالی چیقسا بکتا تیشینك نی سیبور

بکته ـ پکچه .
سینماك ـ قیرلمق : آناطولی دیلی : یومورطه صیناشمق ، صینیق یومورطه .
اسکی عثمانلیجه : صرب صندیغی
قالی ـ اکر.

[۱] نسخه‌ده عیناً بویله‌در .

دیلیکی پکچه طوت دیشك قیرلسون
اکر پکچه چیقارسه دیشکی قیرار .

سانیپ سوزلکان ایر سوزی سوز ساغ ی

او کوش یانکشغان تیل ای آلماس یاغ ی

یانکشغان ـ یا کشاقلق ایدن ، یاوه کو .
سانماك ـ حساب ایتمك ، اوکنی صوکنی دوشونمك ، صایمق
یاغی ـ دوشمان، « یاغی باصان » دانشمندیلردن مشهور برحکمدارك لقبی
ای آلماس ـ ایاماك ، محافظه ایتمك ، صاقینمق ، قورومق .
حساب ایدوب سویلین ارك سوزی ، سوزك صاغی (صاغلامی) در.
چوق یاکشاقلق ایدن دیل دوشمانلنی کوزتمز .

سوزونك بوشلوغ ایسما ییغاتوت تیاینك

یتار باش قه بیر کون بو تیل بوشلوغی

ایسما ـ جغتایجه ایزما : لافزن ، بیهوده کو .
ییغ ـ حاضر ، مهیا ، صوکنده‌کی (آ) تأکید لاحقه‌سی: ها ،
بوش سوزله بیهوده سویله، دیلکی مهیا طوت
باشه یتر (باشه کلیر) برکون بو دیل بوشلوغی .

خیرد لیق موو [١] بولور تیلی بوش کیشی

تیلیم باش نی ییدی بو تیل سوز بوشی

بوش ـ غضب ، حدت ؛ بوش ، اجوف (الفاظ مترادفه‌دن اولان بو ایکی کله
ایله ناظم جناس تام یاپیور .)
تیلیم ـ پك جوق ، نیجه .
دیلی بوش کشی خرد مندمی اولور ؟
دلم [٢] باشنی ییدی بو دیلك بوش سوزی (یاخود : بو دیلك غضبلی

[١] mouv اوقونیور .
[٢] بوراده‌کی دل فارسی‌در .

سـوزى دلك باشنى بيدى) ويا بو ديلك غضبناك سـوزى نيجه باش بيدى .

اوجوكتورم ا اير نى تيلين بيل بو تيل

باشاق تورسا بوتماس بوتار اوق باشى

اوجوكتورما ـ عثمانليجه (انتقام) معناسنه كلن (اوج) كلمه‌سنك اسكى شكلى اولان (اوجوك)ايله (تور، در) تعديه‌سندن و (ما) نهى اداتندن مركبدر : اوجلندرمه، اوج آلمه دعوت ايتمه . اصلى (اويوق) ياخود (اويوك) اوله‌بيلير . برنجيسنه كوره (اويولمش ، درين يارەلى ، ايكنجى‌يه كوره فرنكجه tumulus وتوركجه (اويوك ـ هويوك) دنيلن طوپراق ييغيننه عبارت تپه ، قابارتى معناسنه كلير . بو كلمه (اوز) كوكندن‌ده اوله‌بيلير ، اوزمك ، قيرمق ديمكدر .

باشـاقتورماك ـ چغتاى لغتنده باشـاقجى : « اوق اوجى اعمال ايدن » ديه تعريف ايديليور ، اويله ايسه بو كلمه « يارەلمك » ديمك اولور ؛ عثمانليجه‌ده ده چيبـان باشى ، باش ويرمك كبى يارەيه عائد تعبيرلر واردر .

بوتماك ـ عثمانليجه‌ده بيتمك ، نمو ؛ التيام .

كيمسه‌نك‌دلنى (كوكل) اوج آلمغه دعوتايتمه (قيرمه) بيل (كه)بو دل يارەلنورسه التيام بولماز ، (حال بوكه) اوق يارەسى صاغالور .

جراحات السهام لها التيام ولا يلتام ما جرح اللسان

سفيه اير تيلى اوز [١] باشى دوشمانى

تيليندين توكولدى تيليم اير قانى

سفيه كيمسه‌نك ديلى كندى باشنك دوشمانيدر
(اونك) ديلندن چوق كيمسه‌لرك قانى دوكولدى .

اوكوش سوزلاكانده اوكونكن تيليم

تيلين بيكلكانده اوكونكان قانى

[١] اويغورجه‌سنده (و) ايله (ز) آراسنده (ى) ياخود (ر) حرفلرندن بريسنه بكزر بر اشارت واردر. بلكه بو كلمه «اويوز» اوقونه‌لى .

اوکونکان ـ بونی ناسخ : «پشیمان شده» دیه تفسیر ایدییور. فی الحقیقه شرق لهجه لرنده او معنایه در .

چوق سویلنده پشیمان چوقدر .
دیلنی پك طوتانده پشیمان اولانی هانی ؟

نیکیم کیلسا ایرکا تیلی تین کیلور
بوتیل تین کیم ایدکو کیم آقیر بولور

ایدکو ـ دهااسکی کتابلرده ایذکو . عثمانلیجه ده بو کلمه نك اورته سندن (د ، ك) دوشه رك (ایو) قالمش ، شیمدی (ایی) اولیور .

آسیز ـ جغتای واویغورجه ده : فنا ، کوتو ؛ یازیق ، حیف افسوس . فائده لی معناسنه اولان « آسیغ ـ آسی » نك منفیسی .

آقیر ـ خط عربده (آسیز) یازیلی ایسه ده اویغورجه سی (آقیر) اوقونیور . بوده کرك عثمانلیجه ده وکرکسه جغتایده مشترك اولان (آغیر) ك دها اسکی شکلی اوللی. او حالده ثقلت ، مشقت کبی بر معنایه کلیر .

انسانه نه کلیرسه دیلندن کلیر .
بودیلدن کیمی ایولك ، کیمی فنالق بولور.

آشیت بوت بو سوزکا قموغ تنك ده تنك
قوتوب [۱] تیل کا یوکه نوب تازاردوع قیلور

بوت ـ بوتماك ایناغق معناسنه اولان Butmak مصدرندن امر .

قموغ ـ قمو ، هامو ، هب .

تنك ـ مجرب ، قاعده ، امور .

قوتماق ـ مکس ، آرام ، توقف ایتمك .

یوکنماك ، یوکونماك ـ خشوع ایله دیزچوکمك . براینی یره ، دیکرینی حرمت ایدیله جك کیمسه نك باشنه قویدقدن صوکره دیزینی اوپمك صورتیله تعظیم .

ایشیت ، اینان بو سوزه ، هر اموردە مجربدر
دیل ایله خشوعه طوروب تضرع قیلار .

[۱] عربی خط ایله اولان اویرمه ده : قوبوب

کوتاز کیل تیل نی کیل آز قیل سوزونك

کوتاریلسا بو تیل کوتازلور اوزونك

کوتازماك ـ حرفلرك موقعلرينك تبدیلیله ، کوزتمك ، محافظه ایتمك .
دیلکی کوزەت ، سوزکی آز قیل
بو دیل کوزەتیلیرسه نفسك محافظه اولنور .

رسول ایرنی اوت قه یوزین آتقوچی

تیل اول تیدی ییغ تیل یول اوت تین اوزونك

ییغ ـ ییغلاماق ، آغلامق .
یول ـ یولماق یعنی آییرمق ، قورتارمق .
رسول (ص ، ع) : «انسانی آتشه یوزین (قویی) آتیجی
دیل ، در» دیدی ، آغلادل (کوکل) ، آتشدن نفسکی قورتار .

ایکی نئك بیریکسا بیر ایرده قالی [١]

بوکاندی اول ایرکا مورووت یولی

قالی ـ آناطولیده قوللانیلان قالان بوندندر: آرتیق، اکر .
بوکانماك ـ بوکالمق ، بوندندر: باغلانمق، قپانوپ قالمق .
بر کیمسەدە ایکی شی بریکسه قالان (آرتیق)
او کیمسەیە مروت یولی باغلاندی .

بیر اول ینکشر ایرسا کراك سیز سوزین

ایکینچ یلغان ایرسا اول ایرنینك تیلی

اونك بریسی لزومسز (کرکسز) سوز ایله یا کثاقلق ایدندر
ایکنجیسی اول کیمسەنك سوزی یالان ایسه .

[١] عربی خط ایله اولان اویرمەدە : خالی

نیلی یلغن ایرتین ییری بور تیزا
کیچور سانما عمرونك كونی لیك اوزا

تیزا ـ بزم عجله معناسنه اولان (تز) ك «آ» لاحقه‌سیله مؤكدی . ناسخ بونی « همان » دیه قید ایدییور .
كونی ـ آچیق ، روشن ، طوغریلق ؛ عثمانلیجه‌ده كونش كورن‌یره (كونی)، عكسنه (قوز) یاخود (قوزه‌ی) دیرلر .

دیلی یالان كیمسه‌دن اوزاق طور چابوق
تجرصانمه عمروك طوغریلق اوزره تچیر .

آغیز تیل بیزاکی کونی سوز تورور
كونی سوزلا سوزنی دیلینك نی بزا

بزاماك ـ عثمانلیجه‌ده بزه‌مك ، تزیین‌ایتمك. ناسخ بونی « آرایش‌كرده » دیه ترجمه ایدییور . بزه‌ك كیجه‌سی : دوناغا كیجه‌سی .
سوزلمك ـ سویله‌مك (ز) (ی) اولمش .

آغیز ، زینتی طوغری سوزدر
طوغری سوزله دیلیكی بزه .

كونی سوز آسال تاك بویلغان باسال
باسال ییپ آجیتما آغیز نی آسال

طوغری سوز عسل (بال) كبی ، بویالان بصل (صوغان)،
بصل ییوب آغیز آجیتما ، بال‌یی

یایلغان سوز ییك تاك كونی سوز شیفا
بوبیر سوز اوزاغی اورلمیش ماسال

اوزاغی ـ ناسخ « بورونی » دیه تفسیر ایدییورکه اسكی، قدم‌دیمكدر .

يايالان سوز خسته‌لق کبی، طوغری سوز شفا
بو بر اسکی سوزدر، ضرب اولنمش مثلدر.

کونی بول کونی قیل آتین کونی

کونی تییو بیلسون خلایق سینی

طوغری اول، عدالت قیل، آدیکی پاکله
مستقیم، دیه بیلسون خلایق‌سنی.

کونی لیك تونن کەی قویوب ایکری‌لیك

کتیم تون تولوبی کونی لیك تونی

کتیم ـ کیم، زره.
تون ـ طون، لباس
تولو ـ تام، مکمل، طولو.
اکریلکی قویوب طوغریلق زرهی لباسنی گی
گیم لباسنك اك مکملی استقامت لباسیدر.

قاتیغ کیزلا رازینك کیشی بیلماسون

سوزونك تین اوزونك کا اوکونج کیله‌مسون

[کیله‌مسون یرینه کیلمسون یازلسه وزنك سقطلنی قالقاردی.]
راز کی پك گیزله کیمسه بیلمسون
سوزکدن نفسکه پشیمانلق کلمسون.

قموغ یشرو ایشینك بولوب آشکرا

بو کورکان آشیتکان سنکا کوله‌مسون

[کوله‌مسون، یرینه کولمسون‌اولملی ایدی.]
یشرو، یاشرو ـ گیزلی، یاشمان کیزلیه‌جك برده.

بتون كيزلى ايشيك آشكار اولوب
كورن ، ايشيدن سكا كولمسون.

ايشيم تيپ ايناُنيپ سير ايتما ساقين
نجهما ايناُنج ليق ايش ارسا ياقين

أشم ديو ايناُنوب سر سويلمه صاقين
هر نه قدر ايناُنەجق أش ياقين اولسەده .

سريپ سنده رازينك سينكيپ تورمسا
سرمووو ايشينكده مونى كات ساقين

سريپ ـ ناسخ بونى « قرارنكند » ديه ترجمه ايدييور. بزجه كيزلنمكدر.
كات ـ ناسخ بونى « نمى » ديه ترجمه ايدييور . بزجه (قاتى) كوكندن (قات) اولملى . معناسى « پك » اولور .
رازك سنده سيكوب (قرار ايدوب)طورمازسه
دوستكده قرار ايدرمى ، بوندن پك صاقين .

النوع الثالث فى تقلب الدنيا و تغير احوالها

بوآچون[١] رباط اول توشوپ كوچكولوك
رباط قه توشوكلى توسار كوچكولوك

توشماك ـ اينمك ، نزول ، دوشمك .
توشماق ـ بكلەمك ؛ ثبات وقرار ايتمك ؛ يولى سد ايتمك ؛ تحمل ايتمك؛ توسقاوول يول محافظى، دربند، قرەغول .
بودنيا اينوپ كوچيلەجك بر رباطدر
رباطه دوشن كوچاكه تحمل ايدر.

[١] خط عربيده دائما آژون يازيلى.

اونك آرقيش اوزادى قوپوپ يول طوتوب

اونكى قوپمش آرقيش نيجه كوچكولوك

آرقيش ـ كاربان ، كروان .
قوپماق ـ قوپمق ، يرندن قالقمق ، عثمانليجه‌ده آت قوپارمق ، طوز قوپارمق .
كروانك اوكى قوپوب يول طوتوب اوزادى
[بويله] اوكى قوپمش كرواندہ نيجه كوچلك [وار !]

بو دنيا سونكى[١]ده يوكورماك نيجا

خسيس ننك تين اوترو تيپ اوزونك كوجا

يوكورماك ـ يورومك ، قوشمق .
بو دنيا محبتنده نيجه قوشه‌جقسك ؟
خسيس نسنه‌دن اوتورو [طولايى] نفسكه كوجلك ويريورسك .

نه لوك مل غه مونجا كونكول باغلاماق

بو مال كيلسا آر تا بارور باز كه جه

نه در ماله بونجه كوكل باغلامق !
بو مال صباحلين كلسه گيجه ينه كيدر .

كونكول تين چيقار قيل تاوار سوق لوقين

كتيم بيرلا تيب توت قارين توقلوقين

تب ، تيپ ـ آج ، طوقك ضدى .
سوق ـ چيقمش ، بوش كوز ، چوقور .

[١] خط عربيده دائما سويكى يازيلى .

کوکلدن مال حرصنی [آچ کوزلیلکنی] چیقار
کیم ایله قارین طوقلغنی بر طوت.

بو بای لیق چیغای لیق آزوق یوق لوغی
چیغای لیق تیپ آیما آزق یوقلوغین

چیغای ـ فقر .
بو زنکینلکی ، فقیرلکی ، آزیق یوقلغی
آزیحق یوقلغی دیلنجیلك دیوب طورمه.

بو دونیا تکی تین یکو کاتکولوك
اول آرتوق تیلا ماوبال یوتکولوك

یوتکو ـ یوتماقدن . عثمانلیجه‌ده یوتمق : قازانمق . یاخود یوك .
بو دنیا مالندن بیه‌جك [و] کیه‌جکدن
اوندن زیاده دیلمه وبال قازانمه‌یی [یوکلنمه‌یی]

تاریق لیق تپ آیدی آچون نی رسول
تاریق لیق دا ئاتیلان تاری آد کولوك

تاریق ـ چغتایجه تاریماق یعنی صاچمق ، سرپمك ، تاریق سرپیلن ، صاچیلان ،
تارلا .
تاری ـ بوقاریکی ماده‌دن : توخوم .
رسول : دنیا مزرعه‌در دیدی
مزرعه‌یه قاتیلان ایولکدر (نعمتدر) .

بقاسیز ایروو بو آچون لاذ ذاتی
که‌چاریل که‌چار تك مازا موددتی

بو دنیا لذتی بقاسزدر .
یل کچر کبی کچر اونك مزه (طاتلیلق) مدتی

ییکیت قوجه بولور یانکی آسکیرور

قاوی آرسا قاملور قاچار قووتی

ییکیت اختیار اولور ، یکی اسکیر
قوی ایسه خم اولور [بلی بوکیلور] ، قاچار قوتی .

بوکون بار یارین یوق بو دونیا نا کی

منینك دیمشینك ننك آدین لر اونکی

اونك ــ میراث ، عمره .
بوکون وار یارین یوق بو دنیا نه که
نم دیمشسك سندن اوکجه نم دینیلنلره .

قاموغ تولغان آسلور توکال اکسیلیور

قاموغ آبه‌دان نینك خراب اول سونکی

آس ــ آز ؛ آسلور : آزالور .
توکال ــ توکل ، تام ، تمام .
بتون طولو آزالور ، تمام اکسیلیور
بتون آباداِنك صوکی خرابدر .

نیجا ییر بار اردی سیغیش ماز اری

اری باردی قالدی قوروغ تاك ییری

نیجه یر وار ایدی [که] اری (خلقی) صیغیشه‌ماز ایدی .
اهالیسی کیتدی یری قورومش کبی قالدی .

نجا دانا اردی نجا فیلاسوف
قانی بوکون آنلار مینکیندا بیری

نیجه دانا واردی ، نیجه فیلسوف
هانی بوکون آنلر [ك] بیکده بری ؟

آجون کول جیرار باز آلین قاش چیتار
بیر الـکین توتوب شهد بیری زهر قاتار

جیرماق ـ چغتایجه طولانوب سکیرتمك معناسنه ایسه‌ده بوراده بزم « ییرتمق » دن « ییرماق » یعنی یاری آچمق .
کول ـ تبسم ، کولوش ؛ یاخود فارسیدن مشهور چیچك .
دنیا تبسم ایدر (یاخود کل آچار) صوکره آلین قاش چاتار
بر الی‌ایله بال طوتوب بری [ده] زهر قاتار .

آسل تا تروب ایلـکین تا ماغ تا تیرتیب
کدینکی قدح قه سونوب زهر قاتار

کدینکی ـ کیدن ، متعاقب ، صوکره .
بال [عسل] طاتدیروب ایلـکین دماغی طاتلیلر
صوکره صوندیغی قدحه زهر قاتار .

سوجوك تا تتینك ارسا آجیق قا آنون
بیرین کلسا راحت کلور رنج اونون

سوجوك ـ عثمانلیجه : صوجوق ، طاتلی . سوجی : اسکی تورکجه‌ده طاتلی شراب .
آجیق ـ آجی
انونماك ـ حاضرلانمق .

طاتلی طاتدك ایسه آجی‌یه حاضرلان
بر کره راحت‌کلیرسه اون مشقت کلیر .

آیا رنج قاتیغ سیز سرور او مغوچی
بو آجون قاچان اول او مونچ قا اورون

اورون ـ محل، مقام .
ای ، رنجسز ، محنتسز سرور اومان
بو دنیا او اوموده (امیده) نصل مقام اولور ؟

ییلان تاك بو آجون ییلان اوغلاغو
یوماق قه یومشاق ایچی بور آغو

بور ـ آجی ؛ شراب .
یوقاماق ـ یوقلامق ، دکمك اوزرینه ال سورمك، اوقشامق .
بو دنیا ییلان کبی اوقلاغو (اوق) ییلانی
یوقلامقده یومشاق [اما] ایچی آجی زهر .

ییلان یومشاق ارکان یاووز فعل توتار
ییراق تورغو یومشاق تیپ اینان ماغو

ارکان = ایرکا : ایماك مصدرندن : ایکن
ییلان یومشاق اولدیغی حالده فنا ایش طوتار
اوزاق طور ، یومشاق دیه ایناّنمه !

بو آجون کور ارکا کوروم لوك تاشی
ولیکین ایچنده هازار (هزار) ناخوشی

كوروم لوك ـ كوستريشلى ، خوش منظر ، عثمانليجه: يوز كوروملكى .
تاش ـ طيش ، طشره ، ديشارى .
بو دنيا كورنيشده ، ديشاريسى كوزلدر ؛
وليكن ايچنده بيك ناخوشلق [وار] .

باقيپ تاش بزاكين كوروپ سن مونكا
كونكول باغلامق بيل خطالر باشى

ياقوب ديشندەكى سوسى گوروب ، سن بوكا
كوكل باغلامق، بيل خطالر باشى [در] .

قال النبى صل الله عليه وسلم
حب الدنيا رأس كل خطيئة

نقاب كوترور آجون بيرار يوز آچار
يازار قول قوجار تاك ينه ترك قاچار

يازمق ـ آچمق، توسع ؛ يايمق، (ز) نك يايه قلبى چوقدر. يازدن يايلا ، يايلاق كبى .
تراك ـ مطلق ، چابوجق ،

دنيا بر آرالق پچەسنى قالديرر يوز آچار
قوجاقلار كبى قول آچار ، ينه چابوجاق قاچار.

يارين غى بولوت تاك ياتوش تاك خالى
درنك سيز كچر بخت ياقوش تاك اوچار

يارين ـ بهارموسمى ، بهارين . (ز) نك (ى) يه قلبى ايله (ياى) بزم (ياز)
ديديكمزدر .

توش ـ دوش. رؤيا . عثمانليجه‌ده: دوش کورمك ، دوش آزمق.
درنك ـ ناسخ « ساعت » دیه ترجمه ایدییور ؛ بزجه وقت دها مناسب .

ایلك بهار بولوطی کبی ، یا رؤیا کبی بوش
بخت وقتسز کچر ، یا قوش کبی اوچار .

النوع الرابع فی بر السخاوة ومذمة البخل

ایا دوست بیلیك لیك بیزین ایزلا کیل
خالی سوزلاسنك سوز بیلیپ سوزلا کیل

بیز ـ ایز ، یول . ایزلاماك ـ بر شیئك ایزنده کیتمك .
ای دوست علم یولنی ایزله
اکر سویلرسه‌ك سوزی بیلوب سویله .

آخی ارنی او ککیل اوکا رار ساسن
بخیل غا قاتیغ یا اوقون کیزلا کیل

اخی ، آقی ـ سخی ، جومرد .
کیز ـ عثمانلیجه‌سی کزکه چکیلن یایك براشدیرلدیکی محل ، کیزلوماك ـ کزلمك .
جومرد کیمسه‌یی اوکٔ ، اکر اوکرسن
بخیله قوتلی یای اوقنی کزله .

قموغ تیل آخی ایر ثناسین آیور
آخی لیق قموغ عیب کیرینی یویور

هر دیل سخی آدمك ثناسنی ایدر
سخاوت بتون عیب کیرینی ییقار .

آخی بول سنکا سوز سوکونچ کیلماسون

سوکونچ کیلکو یول نی آخی لیق تییور

سوکونچ ـ سوکو ، کمیك ؛ سوکمك کمیك ایله اورمق . سوکوش: کمیکی چیقارلمش ات ، سوکمك ، سوکوشمك سونکی بومادهدندر

جومرد اول [که] سکا سوز ، دشنام گلمهسین
سوگمه کلهجك یولی سخاوت دایاقلیور [سد ایدییور .]

ایکیلمس کونکول نی آخی ایر ایکار

تیکیلمس مرادقه آخی ایر تیکار

تیکماك ـ دکمك ، ایریشمك .
اگیلمز گوکلی سخی گیمسه اگر
ایریشلمز مراده سخی ار ایرر .

بخیل لیق نی قانی اوکار تیل قایو

آخی لیق نی هم خاص توزو حق [١] اوکار

توزو ـ عادی ، عموم ، دوز .
بخیللکی او گر دیل نرهده ؟
سخاوتی هم خاص ، [هم] عموم خلق اوگر .

اخی ایر بیلیك نی ییتا بیلدی کور

آنین ساتی مالین ثنا آلدی کور

ییتامك ـ واصل اولمق ، یتمك ، یتشمك ، ایریشمك .

[١] عربی خطنده : خلق .

سخی کیمسه علمه [نصل] یته بیلدی ، گور
کندی مالنی صاتدی ثنا آلدی گور .

تیریلدی اولام سوز اولامای بولوب
آجون ده آت ادکو قوتوپ باردی کور

تیریلماك ـ دیرلك ، جانلی اولمق .
اولام ـ اولوملی ، اولومه محکوم .
اولامای ـ اولمز ، لایموت .
قوتماق ـ قالمق ، براقمق ، قومق .

فانی (اولوملی) سوز دیریلدی ، اولمز (لایموت) اولدی
دنیاده ایی آد براقوب کیتدی گور .

بخیل ییغدی زر سیم حرام تین اوکوش
وبال کوترو باردی اوزالا سوکوش

اوزالا ـ نمای خود ، فائض ، اوسته‌لك.
بخیل حرامدن چوق آلتون کوموش ییغدی
وبال اوستنه نما اوله‌رق سوکوش [بدناملق] آلوب کوتوردی.

اولوش بولدی مالی کیشی‌لر آرا
بخیل آلدی آندین سوکونچ تین اولوش

اولوش ـ عثمانلیجه اولش ، پای . اولشمك : پایلاشمق ، مقاسمه .
مالی انسانلر آراسنده تقسیم اولندی
بخیل اوندن سوکونچ حصه‌سنی آلدی .

ایا مال ایدیسی اخی ایدکو ایر
بابات بردی ارسا سنکاسن دا [١] بر

ایدی ـ صاحب .
ای مال صاحبی سخی ، ایو کیمسه
قدیم (جناب حق) سکا ویردی ایسه سن‌ده ویر .

یریلکان سوکولکان تریپ بر ماکان
ال ال برور ار سنك نیجاتیر ساتیر

یریلکان ـ یرماك ، یرمك ، ذم : کلین یرمك .
یریلن ، سوگولن دروب ویرمین
نصل دردك [طوپلادك] ایسه الدن اله ویر .

طبیعت [٢] ته یکی آت آیپ سوزی
آخی لیق ایرور بیل بو خول کورك سوزی

یکی ، ییکی ـ جغتایجه‌ده ییکین ؛ عثمانلیجه‌ده : یك ، یکین : تمیز ، یاووز : «یکدر الله یك ! » چاغیریپور ، « ناموسسز یاشامقدن ناموسیله اولمك یکدر . »
آیپ ـ مناسب ، لایق ، شایان .

کورك ـ کورلکه شایان ، کوزل ؛ کورك سوز کوزل کلام ، عکسی : چیرکین . حیوانك کوزل کوستریشلی دریسی ، بوندن یاپیلان مقبول لباس : کورك
طبیعتده الك ایی آد (نام) لك مناسب سوزی
سخاوتدر بیلەسین ؛ بخل [ده] چیرکیندر .

[١] اویغورجه‌سی : سانما کبی اوقونیور . خط عربیده یالکز (سن) وار .
[٢] خط عربیده : « طبیعت ته ییکی عدد عیب سوزی » یازیلی که تماماً یا کلش ومعناسزدر .

اليك لرده قوتلوغ بريكلى اليك
آليپ بر مكان ال اليك قوتسيزى

قوتلوغ ـ عثمانليجه‌ده قوتلو : قوتلو بايرام اولسون. بايرام مبارك اولسون ، قوت مبارك ، مسعود .

اليك ـ ايليشديريلن شى؛ وجوده ايليشديرلديكى ملاك ايدلديكى ايچون ال. (ناظم زماننده دست معناسنه أل واليك بر قوللانيليور) .

اللر مبارك (قوتلو) ويركيلى ال در
آلوب ويرمين ال ، الك اوغورسزى (نا مباركى) در .

باخيل ليق او تالاپ اونكال ماس ييك اول
بريمدين باخيل ايلكى كات بركليك اول

اوت ـ اوت، اووت، اوفت = آتش معناسنه اولان «اوت» جذرندن اسكى عثمانليجه‌ده علاج، كوزاوتى، بورون اوتى (بورون علاجى = انفيه.) اويغورجه‌ده او تاجى ـ طبيب ، حكيم . اوتالامق = معالجه .

اونكال ماز ـ عثمانليجه‌ده: اوكمق افاقت ، فلاح بولمق . بونى ناسخ (به نمى‌شود) ديه شرح ايتمش كه طوغريدر ؛ يعنى اوكماز ، علاج قبول ايتمز .

ييك ـ بونى‌ده ناسخ « ادين » كبى اوقونان بر كلمه ايله شرح ايليور . اگر طوغرى اوقويه‌بيلمسه او « ادين» ك معناسى‌ده معلومدركه « باشقه » ديمكدر. حال بوكه يوقاريده « ييك » ى فنا ، ناخوش ، خسته ديه ترجمه ايتمش ايدك .

بريم ـ عثمانليجه‌ده ويريم ، اعطا .

بركليك ـ عثمانليجه‌ده قوللانيلان « بريكديرمك » دن بريكديريجى .

كات ـ پك چوق ، قوتلى ، شدتلى .

بخيللك علاجله اوكلماز ، او باشقه‌در .
بخيلك الى ويرمه‌دن (عطادن زياده) پك بريكديريجى‌در .

یغیب کونکلی تویمز کوزی سوق باخیل
قول اول مال غه مالی انکار ارکلیك اول

سوق ـ چغتایجه : حاسد ، طمع کار، آچ کوزلی · بو کوکك اصل معناسی چوقور دیمکدر. بوندن‌مشتق اولان « سوقور » قپچاقجه‌ده تك کوز ، برکوزی کوردیمکدر .
ارك ـ حاکم ، ارکلیك متبوع ، افندی ، ارکك بورادن کلیور .
یغمقله آچ کوزلی بخیلك گوکلی طویماز
او ماله قولدر ، مالی اوکا افندیدر .

بو بودون تولوسی آخی ایر تورور
اخی لیق شرف جاه جمال آرتو [١] دور

بودون ـ بود ، بوت کوکندن که (وجود) دیمکدر . فارسی صاندیغمز (بت) پوت بوندن اولدیغی کبی عثمانلیجه‌نك بود، بوتون، بوداق کلمه‌لری‌ده بوندندر . چغتایجه‌ده بونك مشتقاتی دها چوقدر. ایشته بود [bod] وجود ، جثه ، بوداغ (بوداق) ، بوتون (بتون) ، بوتا (یاوری) ، پوتو هپ اوندندر . بودون خلق ، اهالی ، ملت دیمکدر.
تولی ـ آیینه ، کوزکو ، زینت . ناسخ بو کلمه‌یی‌ده « یخشی » دیه قید ایتمش .
بو ملتك (خلقك) آیینه‌سی (زینتی) جومرد کیمسه‌در .
سخاوت شرف ، جاه ، جمال آرتیرر .

سه وولمك تیلاسنك کیشی‌لر آرا
اخی بول اخی لیق سینی سودورور

انسانلر آراسنده سویلمك (محبوب اولمق) دیلرسه‌ك
سخی اول ، سخاوت سنی سودیرر .

[١] خط عربیده : آوت تورور .

تكبيور قموغ تيل ده ييرلور قيليغ
قيليق لرده ادكو قيلق خوی قيليق

تكبر بتون ديللرده مذموم قيلق (حال) در .
قيليقلرده ايی قيليغی خوی ايدين.

اول اير كيم اولوغ سيندی من من ده دی
آنی نه خلاييق سيوه ر نا خاليق

اول كيمسه كه عظمتلندی : بن بن ! ديدی
اونی نه خلايق سور ، نه خالق .

قاموغ قازغانيقلی آجون مالينی
يومادی باردی كورونك حالينی

بوتون دنيا مالنی قازانان
ييه مدی ، واردی كيتدی ، گوروك حالنی .

تيشی سی قاليپ بين آدين اير بيلا
اول آندا ياتيبان برور سانينی

آدين ـ اويغورجه : بشقه .
سانی ـ حساب . عثمانليجه ده : صايق

ديشيسی (حرمی) قالوب بر بشقه أر ايله
او ، اورادة ياتوب حسابنی ويرير .

تكبور لباسين كيپ آز سالين
كيريپ خلقده كوكسونك آز درلاپ تيلين

تكبر لباسنى كيوب آز صالين
خلقه كوكس كريب دلنى آزرده ايتمه (دل آزار اولمه) .

مومين ليق نيشانى تواضع ارور
اگر مومين ارسنك تواضع قيلين

مؤمنلك نشانى تواضعدر
اگر مؤمن ايسهك تواضع قيل .

تواضع قيليقنى كوترورايدى
تكبور توتارانى كمشور قودى

كوترمك ، كوتارماك ـ قالديرمق ، خان كوتارماك : انحلال ايدن خانلق مقامنه قورلتاى (ارباب حل وعقد) طرفندن انتخاباولنان ذاتك بركچه يه قونه رق قالديرلمه سى . ايدى ـ الله (ايزد) دن اولمق احتمالى وار .
كمشور ـ ناسخ بونى (مى اندازد) ديه فارسى يه أويرمش. چغتايجه ده بر « كميشك » سوزى واردركه قويروغك كيكلى يرى ، قويروق صوقومى معناسنه كليور . بورادن : كيرى قونلمش ، نهايته قونلمش ، نهايتنه آتيلمش كبى بر معنا چيقار . برده « قامچى » كلمه سنك عائد اولدينى كوكده ربط اولنه بيلير ؟ او حالده جزاديده كبى بر معنا آلير . حتى فارسيدن « كم شد » ده اوله بيلير .
تواضع قيليجى يى جناب حق اعلا ايدر .
كبر طوتان (ايشلين) كيمسه يى ده آتار .

اولوغ [١] سيما زينهار اولوغ بير بيات
اولوغ لوغ منينك سيز آلينمانك تيدى

[١] خط عربيده: اوقوغ .

اولو لاشما (کبرلنمه) زنهار ، اولو برابدی (جناب حق) :
« اولولوق بنم ؛ سز آلیمایك » دیدی ،

قال النبی صلی الله علیه وسلم

من تواضع رفعه‌الله ومن تکبر خذله الله

تاوار بیرلا ارسا اولوغ سیندوغونك
اولوغ لوغ تابارو الیك سوندوغونك

تابارو ـ تابا ، عثمانلیجه‌ده : تپه ، نهـایتنده‌کی (رو) جهت لاحقه‌سی ؛ یوقاری ؛ شان وشرف .

اولوغ صاندیغك (تکبرك) مال ایله ایسه
اولولوق شرف (دیبه) الصوندیغك (مال ایسه) ،

تاوار آسیغ ی نمیش بارور سن یالینك
قالور بونده کیسه‌ك سپت صاندوغونك

یالینك ـ چیبلاق . عثمانلیجه‌ده (یالین آیاق ، یالین قیلنچ) ، یالـکزاصلی یالینکیز.
بو کلمه‌نك کوکی پارلاق ، دوز یعنی مجرد معناسنه اولان (یال) در . یالی : صولرك یالایه‌رق تمیزلدکلری ، تجرید ایتدکلری کنار .

مال فائده‌سی نه‌ایمش یالین (چبلاق ، صوینمش) کیدرسك
قالور بونده کیسه‌ك ، سپت، صندوقك

اکر کیبر ایدیسی آسیل من دیسا
ایا ین‌من آینك جووابن کیسه

اکر کبر صاحبی «آصیلم» دیسه
سویله‌یم بن‌آنك کسمه‌جه (قیصه‌جه) جوابنی :

آتا بیر آنا بیر اویالر بوخلق
تفاوت‌لری یوق اوتیسا

اویامق ـ مساوی اولمق. عثمانلیجه: اویمق ، اویغون .
اوتماك ـ اوته‌یه کیتمك ، ایلریله‌مك ، ترقی ایتمك .

آتا بر ، آنا بر بوخلق مساویدر
اوته کیتدیسه (ترقی ایتدیسه بیله) تفاوتلری یوق .

الناس من جهة‌التمثال اکفا
ابو همم آدم والام حوا[١]

یما پندم آلغیل اوزاتما امل
امل آسراسنده پوسوقلی اجل

آسرا ـ اصلی (آسـت ـ آرا) در . (آسـت) آلت ، زیر دیمك . را محلیت لاحقه‌سی . عثمانلیجه‌ده آستار (لباسك آلتی) ؛ اسره (حرفك‌آلتنه قونیلان حرکه). بونك جغتایجه‌سی (آسر) . جغتایجه‌ده‌کی مشتقاتی : آستین (تحتانی) ، آسراغاماك (اسیرکه‌مك) ، آسر المق (قورومق) ، تحت محافظه‌یه آلمق .

پنه پندمی آل ، طول امله بولنمه ؛
امل آلتنده اجل پوصوده‌در .

[١] امام علی (ر . ع) نکدر .

املِ تیمیشیم دوست اوزون سانماق اول

اوزون سانما ساقیش اوکوش قیل عمل

ساقیش ـ قصور .
امل ، دیمشم ، دوست ، (او) اوزون صایمقدر .
قصورکی اوزاتمه ، عملکی آرتیر .

آیور سن کدیم طون شراب آش کراك

تیلیم مال اوکوش قول قراواش کراك

طون ـ لباس ، حیوانك طونی .
قراواش ـ قراباش ، جاریه ، قیرناق .
دییورسك کیه‌جك البسه ، ایچه‌جك ، ییه‌جك کرك ،
چوق مال ، چوق قول ، جاریه کرك .

اکر ییغدینك ارسا عمرلق تاوار

بورون باشقه بورکنی کیار باش کراك

بورون ـ اول ، اوکجه .
بورك ـ باشه کییلان برنوع سرپوش . برکیازق (بورك‌یاروق) ـ پارلاق‌بورکلی ، تاجدار .
عمر ـ املاسنه نظراً او زمان (اومور) تلفظ ایدلدیکی آکلاشیلیور .
اکر برعمرلك مال ییغدکسه
ایلك اوکجه باه کیه‌جك بورك کرك ، (یعنی ابتدا باشی قورتارمق لازم) .

حریص لیق ما ارکا یاووز خصلت اول

حریص لیق سونکی غم اوکونچ حسرت اول

حریصلق آدامه فنا خصلتدر .
حرصك صوكی غم ، ندامت ، حسرتدر.

بو بای لیق جیناەلق ایدی قیسمتی
حریص لیق تاك ایرکا قوروغ زحمت اول

جیغای ـ فقر .
بو زنکینلك ، فقیرلك الله تقسیمیدر
حرص یالکز انسانه قوری زحمتدر .

قال علیه‌السلم الحریص محروم

حریص تویمس آجون ننکی نی تیریپ
حریص لیق قاری ماس ایدیسی قاریپ

بنك ـ نسنه .
قاری ـ اصلی قاریق ، قاریغ‌معناسی: اختیار دیمك. (قادینلره قاری دینلدیکی زمان قیزمەلرینه حق ویرملی) .

حریص دنیا مالنی درمکله طویماز
حرص اختیارلەماز ، صاحبی اختیارلر .

حریص لیق نی قویور حریص ایر قاچان
اولوب ییتسا توپراق ایچیکا کیریپ

حریص کیمسه حریصلقنی نه زمان قور (براقیر)
اولوب طوپراق ایچنه کیریب یتدیکی (غائب اولدیغی زمان)

حْریص تیریپ ایرمس اوسانمس بولور
حریص لیق ایکی نینك ایمن کیم بیلور

ایرمس ـ ناسخ بونی « مانده نمیشود » دیه تفسیر ایدییور . بزجه بو کلمه ایرمكدن یعنی ایرمك نائل ومظهر اولمق دیمکدر .
ایك ـ خسته‌لق .
ایم ـ علاج . عثمانلی ضرب مثلی : « امه‌سمه یارامماز . »
حریص دیرمکله مظهر اولماز ، اوصانماز اولور
حرص دردینك علاجنی کیم بیلیر ؟

خبر بار بیرلسا اکر آدامی
ایکی قول دنیار نی اول اون قول قیلور

خبرده وار : اکر آدم جنسندن
ایکی کوله بر دیناره ویرلسه او (حریص بردیناره) اون قول آلمق ایستر .

وذلك قوله علیه‌السلام لوکان لابن آدم وادیان من ذهبٍ لتمنی ثالثاً.

آیا حرص ایدیسی حریصلیق ناراك
آیوو [١] برمنکا بونکوکا کراك

راك ـ حیله ، فریب ، رنك ، دك .
ای حرص صاحبی بو حریصلق نه‌قدر آلدادیجی‌در
بکا سویله ، بو نه‌که کرك (سکا نه لزومی وار ؟)

[١] aïouv

يانوت ـ قارشيلق ، مقابل .
آری ـ تميز ، پاك . مشتقاتی آريق ، آريماق ، آرينمق ، آريتمق .
سكا جفا قيلنه مقابل وفا كوستر
نه قدر يونسه (ييقانسه) قان ايله قان تميزلنمز .

ياراغليق آشينك نی كيشی كا ييدور
ياراغ بو لسانك اوفراغ يالينك نی بوتور

يالينك ـــ فائده بوتور بوتورماكدن ، بتيرمك، تمو ايتديرمك
ايشه يارار [ايی] ييمكی كشی‌يه ييدير
يارار [فائده] لی ايسه‌ك اوفاق فائده‌كی تمو ايتدير [بيوت]

كوچ ايمكاك تكور ما كيشی كا قالی
اكر تيكسا ايمكاك كيشی تين كوتور

ايمكاك ـ ايماك ، امك ، زحمت ، محنت .
زور ، محنت كيمسه‌يه دكديرمه آرتيق
اكر محنت دكرسه [او] كيشيدن [اونی] كوتور [قالدير]

آسيز قيلغان اركا سن ادكو قيل آ
كرم نينك باشی بو ايورو كات بيل آ

فائق قيلان كيمسه‌يه سن ايلك قيل آ [ها !]
كرمك باشی بودر [بونی] قوتلی بيل آ !

اكر كيلسا ايرتين سنكا ادكولوك
اوكوش قيل اول اير نينك ثناسين تيلا

اكر بر كيمسه‌دن سكا ايولك كليرسه
او كيمسه ثناسنى ديلده چوق قيل .

يازوغ لوق كيشى نينك يازوغين كچور
عداوت كوكينى قازيپ كس كوچور

يازوغ ـ يازوق ، قباحت .
قازيپ ـ ناسخ « قزيپ » صورتنده يازوب « كاويده » ديه شرح ايديبور .
قباحتلى كيشينك قصورينى كچير (عفو ايت)
عداوت كوكينى قازيب كس كوچور (كوتور)

الينكانسا [١] توتنوپ غضب عناد [٢] اوتى
حليم ليق سويين ساچ اول اوت نى اوچور

اوچورماك ـ سوندرمك .
غضب ، عناد آتشى توتوب يال ويررسه
حلم صوينى صاچ ، او آتشى سوندور .

كما قال الله تعالى والكاظمين الغيظ والعافين عن الناس والله يحب المحسنين
وكقوله صلى الله عليه وسلم من كظم غيظاً وهو يقدر على انفاذه ملأ الله
قلبه ايماناً وامناً صدق رسول الله وبلغ حبيب الله

كارم بير بينا تاك آنكار حيلم بونياد اول
يا ميدان تاك اول كول كرم آل كول اول

[١] خط عربيده يلنك لنسا يازيليدركه طوغريدر، يالللانسه، آلوآلسه ديمكدر
[٢] خط عربيده : هنه

کرم بر بنا کبی ، حلم اوکا تمل‌در .
یا میدان کبی [او] کول در ، کرم آل کول اول

ییقیق لیق قه ییریپ کاسولوك کا اولا
بو ایندین لیك ارکا آزاد اوز قولا

ییقیق ـ ییغیق ، ادخار .
کاسولوك ـ کوسمك‌دن . عثمانلیجه‌ده کوسو .
اولا ـ اولمقدن . صوکده‌کی (آ) تأکید علامتی .
ایندین ـ ناسخ بونی « عدد » دیه ترجمه ایدییور .
ادخاری یر (نفرت ایت ، اوکا) کوسکون اول
بو (خصلت) کوله‌لکدر ار اولانه ، آزادلقدر بالذات قول اولانه .

کوتاز کیل ایا دوست اولوغلر آقین
آسیق سیز جدل هم میزاح تین صاقین

کوتازر بزم کوزتمك‌دن امر . ترس دونمش برشکل .
ای دوست، بویوکلر حقنی کوزت ؛
فائده‌سز جدلدن ، هم مزاحدن صاقین .

اولوغلر نی بو شروپ سنکا بو میزاح
کیچیك لر نی کوستاخ قیلور بیل یاقین

بو مزاح سکا بیوکلری اغضاب ایدوب
کوچکلری کستاخ قیلر ، بونی یاقین بیل .

بلا کیلسا صبر ایت فرح قا کوتوب
کوتوپ تور فرح قا بلا رنج یوتوپ

[illegible] [١]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible] [١] [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

بیوك اولدیغنجه عالی نژاد اولوب
بیوكه ، كوچكه تمیز سوز سویله

النوع الاخری فی ابیات متفرقة یشتمل علی معان مختلفة

اوقوب سوزلا سوزنی ایوا سوزلاما
سوزونك كیزلا كاتین باشینك كیزلاما

اوقمق ـ دوشونمك . اصلی (اوق) عقل .
ایوا ـ أوه ، أورهك ، تعجیل .
كاتین ـ شدتله ، پك
سوز دوشنوب سویله عجله سویله .
سوزوكی پك كیزله ، باشكی كیزلهمه .

مینك ایر دوستونك ارسا اوكوش كورما كیل
بیر ایر دوشمن ارسا آنی آزلاما

بیك ار دوستك اولسه چوق كورمه
بر ار دشمن اولسه اونی آز كورمه .

وذلك قوله علیه السلام الف صدیق وعدو واحد كثیر

نا جاتاتیك ایرتین بیرار سهو كیلور
نجه پور هونارده بیرار عیب بولور

نجه تتیك (اویانیق) كیمسهدن برر سهو كلور
نجه پرهنرده برر عیب بولنور .

بو بیر عیبدن اوتورو باشین کسکوچی
آجون ده تیریلکو کیشی سیز قالور

تیریلکو ـ دیری ، ذی‌حیات .
بو بر عیبدن اوتورو باش کسیله‌جك اولورسه
دنیا دخی دیری کیشیسز قالور .
دنیاده جانلی کیمسه قالماز

تیریل ایدکو فیعلین کونکول لر آلیپ
آسیز لیك تین اوزنی سارانکو سالیپ

تیریل ـ دیرلمك ، یاشامق
سارانکو ـ ساری ، طرف ، سارانکو برطرفه چکلمك ، اجتناب
ایو فعل ایله کوکللر آلوب یاشا
فنالقدن نفسکی بر طرفه صالوب

ایتار بو لسانك ایش نی سانیپ ساغنیپ ایت
کرك مو کرك سیز موکر توو بیلیپ

ساغینماق ـ یاد ایتمك ، تصور وتعداد ایلمك .
کیرتو ـ کرچك
بر ایش یاپار اولسه‌ك صایوب ، دوشونه‌رك یاپ .
کرکمی ؛ لزومسزمی کرچك بیلوب

نا ایش اوترو کیلسا سنکا کات یاقین
اول ایش نینك اونکینی سونکینی صاقین

هانکی ایش که سکا پك یاقین کلسه
او ایشك اوکنی ، صوکنی دوشون .

سو ونچ ارسا کاتین کونکول توت آنکا
اوکونج ارسا آندین اوزاراق ساقین

سوینج کلیر ایسه اوکا کوکلکی پك طوت
ندامت ایسه اوندن اوزاراق صاقین .

اره‌ن خیری شری کوزاف کیچماس اول
آسیز اتکو ایش کا یا نوت بولماس اول

یانوت — یانمق ، یعنی دونمکدن : دونن
ار اولان خیری شری کزاف (بوش) طوتماز .
فائده‌سیز ، ایی ایسه [درحال] دونیجی اولماز.

آیا ادکو او مغان آسیز لیك قیلیپ
تیکان ایلاکان ار اوزوم بیچماس اول

ای ایولك اومان ، فنالق ایدوب ،
دیکن حاصل ایدن آدم اوزوم بیچمز .

اذا افترت امراً فاحذر عداوته من یزرع الشوك لایحصد
به عنباً اذا وترت امراً

ایشی ادکو بولسا ار ادکو بولور
آر ایش آدکو سیندین اوکوش خیر کیلور

بر کیمسه‌نك ایشی ایی اولورسه [کندیسی‌ده] ایی اولور .
تمیز ایی‌ایشلنمه‌سندن چوق خیر کلور.

آسیز کا یا ووما [١] آسیز صوحبتی
سنی ترکین آسیز قیلیغ لیق قیلور

ترکین - جغتایجه‌ده ترکاماك : احتراز ، اجتناب ، تنفر . ینه بولهجه‌ده ترك : كلك ، خام قاوون معناسنه‌در . ترکین شو حالده منفور ، خام معنالرندن برینه کله‌بیلیر. ترکین برده اوغورسز بر پری ، جادو معناسنه قوللانیلیور .
یاووماق - اویغورجه‌ده یاغوق : جوار یاقین . عثمانلیه‌ده یاووقلی : سوکیلی ، محبوبه . بناءً علیه یاغوماق ، یاووماق ، یاقلاشمق دیمکدر .

فنایه یاقلاشمه [زیرا] بد کشی صحبتی
سنی منفور [و] فنا قیلقلی یاپار .

کما قال علیه‌السلام من مشی مع ظالم فقد اجرم

مجاز بولدی دوست‌لوق حقیقت قانی
مینك اردوست‌ده بیری بولونماس کونی

دوستلق مجاز اولدی ، حقیقت نره‌ده ؟
بیك دوست کشیده بر طوغری بولنماز .

اوکوش راك کیشی نینك ایچی غدر ایرور
کونی دوستونك ارسا تاشی بیل مونی

طاش - طاش ، طشره ، طیشاری ، دیشاری ، طاشمق ، « تاشنو» (ایاق قابلری چیقاریله‌جق محل) ، طاشینمق ، طاشیمق ، دیش هپ بوکوکدن. یالکز طاش باقه عثمانلیجه‌ده طوس بغا اولمشدر .

[١] Yavouma

چوقجه کشینك ایچی [محض] غدردر .
طوغری دوستك وارسه ، دیشاری (ظاهری) بیل بونی .

بو کون بو آجون ده کیشی لیك عزیز
قانی قانچا باردی کیشی لیك ایسیز

ایس ـ صاحب ، ایسیز صاحبسز
بو کون بو دنیاده کیشیلك (اصالت) عزیزدر .
هانی ؟ نره‌یه کیتدی؟ کیشی لیك (کیشی زاده‌لك) ، صاحبسزدر.

وفا کولی سوغلوپ قوروپ یول لادی
جفا تولدی تاشتی تینکیز تین آدیز

سوغ ـ اصل شکل قدیمی « صوب Soup » در. ایکنجی درجه « سوق Souk » صوی Souï نهایت بیلدیکمز « صو » اولمشدر . ایشته بو سببله اضافت حالنده «صونك» دیمیور ، صویك دییورز. شمدی « صوب » جذرندن اولان مشتقاته باقه‌لم : عثمانلیجه‌ده « صوی صوب » تعبیرنده اك اسکی شکلی ایله نهایتدن بر اولکی کوریلیور . بوراده کوك یا «منبع» ویاخود « منی » معناسنه کلیور. جغتایجه‌ده سووات Souvat عثمانلیجه‌ده صاواق معناسنه‌دردر . هرایکیسی‌ده جمعدر . جغتایجه‌سی موغول جمع اداتی آلمش ، عثمانلیجه‌سی ایسه کندیسنه مخصوص اولان (ق) ایله جمعلنمشدر . بناءً علیه هرایکیسی‌ده « صولر » دیمکدر . « صوغ » شکلندن عثمانلیجه « صوغوق » ی آلمش ، جغتایجه بزم تلفظمزه قدر ایلریلیه‌رك « سووق » دیمش .

سووارماق ـ صووارمق ایکیسی بر . فقط جغتایجه‌ده بو معناده صوغارمق وبوندن « قوغه » معناسنه « صوغور » ده واردر . ینه بو ماده‌دن اویغورجه‌ده سوغلمق آقق ، صیزمق ، سوغیرتمق‌ده چکمك ، دیشاری چیقارمق دیمکدر تاتارجه‌ده سوغلامق صووارمق دیمکدر .

وفا کولی صیزدی [چکلدی] یوللری قورودی
جفا طولدی طاشی دکزدن یوکسك (آرتیق) .

قانی عهد امانت قانی ادکولوك

کونی کیلتو کینجه [۱] خاییر کیتکولوك

کوَنی ـ حسد ، فنالق .
هانی عهد ، امانت ، هانی ایپلیك ؛
فنالق کلنجه خیر کیدر .

باشی باردی خییر نینك سونکی بارغوسی

اونکی کیلتی خیر نینك سونکی کیلکولوك

کیلماك ـ کلك ، بونك متعدیسی شرق تورکجه‌سنده : کیلتورماکدر . عثمانلیجه (ل) اسقاطیله کتیر ، کتورمك اولمشدر . کلین‌ده بوماده‌دندر .
بارماق ـ وارمق . عثمانلیجه‌ده «أو بارق» تعبیرنده اسکی شکانی محافظه ایتمشدر . بارق، باریلان ، واریلان یردر. بارغمق‌ده بوندن. آناطولی تورکجه‌سنده وارمق کیتمك، توجه‌یه ، اره وارمق .
[مادام که] خیرك باشی واردی ، صوکی‌ده واره‌جق (کیده‌جك)
خیرك اوکی کلدی ، صوکی [ده] کله‌جکدر .

آجون تولدی عودوان جفا جور بیلا

قانی بیر وفالیق بار ایرسا تیلا

دنیا عدوان ، جفا ، جور ایله طولدی .
هانی بر وفالی ؟ وارسه دیله (طلب ایت).

سن آرتاق سن آجنین [۲] آجون آرتادی

نالوك بو آجون غا قیلورسن کیلا

[۱] خط عربیده : کونجه .
[۲] خط عربیده : آنین .

[illegible]

عمل قویدی عالم زاهد زوهد وراع
عاریف رقص چیقاردی آیور خوش سماع

عالم عملی قویدی (واز کچدی) ، زاهد [ده] زهد ورعی
عارف رقص چیقاردی ، تورکی سویلیوب خوش سماع ایدییور .

(سماع تورکلرك ملی رقصی‌در .)

بیداع تین ییغیقلی کیشی قالمدی
آنینك کونده آرتا تورور بو بیداع

ییغیقلی ـ مجتنب ، محترز ، قورقاق .
بدعتلردن قورقان کیمسه قالمدی
اونك ایچون بدعتلر آرتار طورور .

قانی امری ماروف قانی ادکوار
قانی کندو ادکو کیشی تورغو ییر

تورغو ـ طوغری . بویله ترس‌دونمه‌لر اویغورجه‌ده کوتزمك = کوزتمك‌ده‌اولدیغی کبی، عثمانلیجه‌ده‌ده واردر: طوپراق، طورپاق؛ کوپری، کورپی، طوربه، طوبره کبی .

هانی امر معروف، هانی ایی کیمسه؟
هانی او ایی آدم‌که طوغری (حلال) ییر ؟

یرارسن زمانینك نی خلقین قوتوپ
زمانینك نی‌یرما کیشیسینی ییر

قوتمق ـ قویمق، براقمق . د و ت لرك ی یه تحولی چوقدر: قاتغو = قایغو آداق = آیاق ، ادکو = ایی . الخ کبی .

زمانكی یررسك (ذم ایدرسك) ، خلقنی قویارسك
زمانكی یرمه ، خلقنی یر (تقبیح ایت)

کیم اول بورچی ارسا کیشی بیك اول
كراك ارسا بیكلیك یوری بورچی بول

کیم شرابجی ایسه او ای کیشیدر
ایبلك لازمسه یوری شرابجی اول .

کیم اول یول لوغ ارسا آنینك یولی یوق
کیم اول یولسوز ارسا آنكا کینكرو یول

یولده اولانه (یعنی طوغری کیدنه) یول یوق
یولسز اولانه یول کنیشدر .

آیا آرتاغ ایشلیك سوینجین سالین
سنینك روزكارینك بو کونكول جاقیلین

ای آرتیق (باشدن دیشاری) ایشلی سوینجله صالین
سنك دورکدر بو ، گوگلکجه ایشله (ایستدیکك کبی اکلن) .

تیلاك جا تیربل اینج فارغ قاتغوسیز
یوروکیل تیلا کیل اوزونك خوش لوغین

فراغ بال ایله ، قایغوسز ، دیلهدیکك کبی یاشا ایمدی
هایدی ، نفسكك یوری خوشلغنی دیله .

اوبوت کیتتی اینداپ بولونماس ییتی
آلال ییکلی قانی کوروثماس بودی

اوبوت ـ حجاب ، عار .
ایندامك ـ چاغیرمق ، دعوت .
ییتك ـ یتمك ، غائب اولمق . یید ـ قوقو . یید ـ اجل جادوسی‌فلان کبی برمعنایه کلیور . یید آینك بولسون .
بود ـ جسم ، وجود ؛ فارسی بت ، تورکجه پوت هپ بوندن.
حجاب کیتدی ، چاغیرمقله بولونماز ، غائب اولدی .
حلال یین هانی ، وجودی کورنمز .

آلال کندو قایدا بوکون قانی کیم
آرام نی ییورده حلال تیب ییدی

حلالك کندوسی نره‌ده بوکون ، هانی ، کیم [در] ؟
حرامی ییورده ، حلال دیه ییور .

بودون مال لیق ایلکا اوروپ یوزلارین
توزو قول قیلورلو آزاد اوزلرین

اورماق ـــ وورمق ، مراجعت ایتك ، توجه ایلمك . عثمانلجه‌ده : باش‌وورمق
خلقماللی ایله (کیمسه‌یه) یوزلرنی اوروب توجه ایدییور
تمامی (هپسی) قول ایدرلر آزاد نفسلرنی .

کیم اول مال سیز ارسا اول ارنی کوروپ
یوز أوروپ چکارلر یوموپ کوزلرین

أوروماك ـ عثمانلیجه‌سی : أویرمك ، اویروب چویرمك . دوندرمك ؛ **ترجمه** .
اورن‌یولی = میغا . اورن‌قوشاق (ابه‌م‌قوشاغی = الكم‌ساغما ، قوسی‌قزح .
كیم‌كه مالسز ایسه اول كیمسه‌یی كوروب
یوز چویروب كچرلر ، كوزلرینی یومارلر .

ایا مال غه سوق ایر یاقین بیل بو مال
بوكون قاتغو ساقینچ یارین یوك وابال

ای‌ماله آچ كوزلی، یاقین بیل بو مال :
بوكون قایغو، اندیشه (صاقینله‌جق شی) یارین یوك ، وبال [در.]

آرام ارسا مالینك عذاب اول سونكی
ایساب اول اكر بولسا مالینك حلال

مالك حرام‌ایسه، صوكی عذابدر .
[صوكی] حسابدر ، اكر مالك حلال ایسه .

قال‌النبی علیه‌السلام حلالها حساب وحرامها عذاب

نالوك مال غه مونچا سوق اول بو اوزونك
كونكول‌ده غمینك اول تیلینك‌ده سوزونك

سنك نفسك ماله نه‌دن بونجه آچ‌در ؟
[او] كوكلده غمك، دیلكده سوز كدر .

بارور سن بو مالینك یا غینك غه قالور
اویا تیب یورولر سارینغو بوزونك

[illegible] [۱]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible] [۰۰] [illegible]
[illegible]

[illegible] [۱] [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

عسل قیدا بوتسا بیلا آری سی
آری زهری تاتار آسل تین اوزا

اوزا ـ اوزکه ، باشقه .
بال نره‌ده ایسه آریسی‌ده بیله « برابر » در .
آری بالدن بشقه زهر [ده] طاتدیرر .

اونارلیق قا آجون وفاسیزراق اول
هونار سیزغه موندا جفا آزراق اول

هنرلی‌یه دنیا وفاسزجه‌در .
هنرسزه بونده جفا آزجه‌در .

اونار بیرلا دولت بیریکیل ما کی
بولونماس قاموغ قیزدا اول قیزراق اول

قیز ـ نادر، آزبولنان، بهالی ـ قیت. بزم قیتلغی عربی‌یه تحویل ایله قحطلق یاپمق جهلدندر.
هنرله دولت برلشمیور
بولنماز [او اجتماع ایتمز] بوتون نادرلرك اندریدر .

نی یازدی آجون غه بو صاحب اونار
نا کوکا بو آنی اولاشو قینار

یازماق ـ یاز ، جاز ، جای ، یای کوکلوندن عثمانلیجه‌ده مشتقاتی یازی [کنیش اووه] ، یازی (خط) ، یایلا ، یایلاق ، یازمه یمق ، یایماق (سرمك) ، یایمق (اوتلاتمق) . شرق تورکجه‌سنده یازماق ـ یایمق ، دوزلمك ، کتابت ایتمك معنالرینه کلدیکی کبی دیکر بر کوکدن یعنی (یازوق) جذرندن اولمق اوزره خطا ایتمك ، حیف

[۸] [illegible]
[۱] [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] [۸] [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible] [۶] [illegible]
[illegible]

[۱] [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

آجون غه بو سوکوش ملامت نالوك

قضالر يوروتكان ياراتقان ماليك

دنيايه بو سوكه ، ملامت نيچون ؟
قضالرى يوروتوب ياراتان مالك (ذوالجلال‌در) .

قضا بيرلا سانچيلور آداق قه تيكن

قضا بيرلا ايلنور توزاق قه أليك [١]

سانچماق ـ صاپلامق. مشتقاتندن چغتايجه‌ده سانجاق (سنجاق) سانچيغى (صاپلانمغه مخصوص دمير چنكل ، عسكرلر قوللانور) ، سانچيش (بربرينى سانچماق) ، سانچيغ (كوچك حربه ، سانجى) . عثمانليجه‌ده : سنجاق ، سانجى .
ايلنماك ـ عثمانليجه‌ده بونك مشتقاتندن ، ايلميك ، ايليشمك ،ايليك ، قوللانيليور . دست معناسنه اولان ال (أليك) ده بوندن وجوده ايلنديكى ايچون .
ايليك ـ كييك .
قضا ايله آياغه ديكن باتار .
قضا ايله ال طوزاغه ايليشور . (اكر خط عربى ايله اولان طوغرى ايسه او حالده ايكنجى مصراع : قضا ايله كيك طوزاغه ايلمكلنور) ديه ترجمه ايديلير كه مناسبى‌ده بودر .

قاموغ تنكداچى ننك قضادين ايرور

اوقوش سيز اير آنى سبب تين كورور

تنكداچى ـ تينكاماك ، دنه‌مك ، تجربه Epreuve ؛ مصائب ، ياخوتينكداچى : متنفس جانلى .
بوتون مصائب قضادن‌در .
عقلسز انسان اونى سببدن كورور .

[١] خط عربيده : ايليك

[illegible] [۱]

[illegible] [۱] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

اونك ایچون ایشته بو تورکچه کتابی چیقاردم
ایستر طیب (ایی) قیل ، ای دوست ، ایستر عتاب ایت .

بیتیتیم بوتانکسوق توراف سوزلارین

خالی بارسا اوزوم آتیم قالسوتب

بو تحفه وطرفه سوزلری یازدم
اکر اوزوم کیدرسه آدیم قالسون دیه .

آنین اوز ایرور بو کیتاب بیر سوزوك

تولولوب کتوردوم کیمشتیم یوزوك

تولوماق ـ یوزمك ، طولوم چیقارمق ، تولوق (طولوم)
کیمشماك ـ فراغت.
یوز ـ سطح .
اونکچون بو کتاب سوزولمش (مصفّا) بر روحدر .
صویوب کتیردم ، سطحیاتدن فارغ اولدم.

نوادیر سوزوك آز بولور ازل اوکوش

جوز آطلاس بولور قیز اوجوزی بوزوك

بوزوك ـ بز .
نوادردن اولان سوز آز اولور، هزل چوق
اطلس پارچه‌سی [نادر] بهالیدر ، بز اوجوزدر .

ایامندا کدین کلیکلی مونی

اوقوسنك دعاده اونوتما مینی

کیدین ـ صوکره .

ای بندن صوكره كلن ، بونی .
اوقورسه‌ك دعاده اونوتما بنی

سنکـکا ادیه قیلدیم بوتانکسوق کیتاب
منکا ادیه قیلسوو دعا تب سینی

تانکسوق ـ تانیماق ، طانیمق ، خاطره ، نشـان ، هدیه ، تحفه . « تنسوخ » دیه فارسی‌یه مال ایتمك مناسبتسزدر .

بو تحفه کتابی سکا هدیه قیلدم
بکا دعا هدیه ایتسون دیه‌رك .

[illegible] [۸]
[illegible] [۱]

[illegible]

[illegible] [۸] [illegible]

[illegible] [۱] [illegible]

اوشول ـ اوش اول ، اوش یاقین کوسترن اشارتدر . عثمانلیجه‌ده اشبو ترکیبه
بکزر . اوز بکجه : (اوشال) اولمشدر . [اول] معلوم (در) معناسنه .

کتابنك آدی « هبة الـ »
حقایق » در [که بوده] عربیدن عبارتدر .

تمامی ارور کاشغاری تیل بیلا
آیتمیش ادیب ریقفاتی تیل بیلا

تمامی کاشغر دیلی ایله‌در .
ادیب رقت دل ایله سویلمشدر .

اکر بیلسا کاشغار تیلین ار کیشی
بیلور اول ادیب نینك نه کیم آیمیشی

هر کیم کاشغر دیلی بیله‌جك اولورسه
او بیلور ادیبك نه دیدیکنی .

کیشی تیل نی بیلسا بیلور معنیسین
بیلورمن دیسا آیب اوزی بیلماسین

دیلنی بیلن کیشی معناسنی بیلور .
کندی بیلمدیکنی بیلیرم دیرسه عیبدر .

کوپ ایل نی کودار من ادیب سوزینی
بیلا بیلماسیندین اولاور اوزینی

کوپ ـ چوق . دها اسکی شکلی : قوپ بوندن شرق وغرب تورکجه‌سنده اولان
مشتقات : کوبوك ، کوبك (جمعاً ، عدداً چوغالدقلرندن)، کوپروك = کوپری (صو
اوزرنده قاباردیغندن) عثمانلیجه‌ده : هپ .

چوق كيمسه‌يى كوريبورم اديب سوزنى
بيله‌مديكندن نفسنى اولوليور (تعظم ايدييور)
يعنى تورکجه آ كلامديغى ايله افتخار ايدييور ! فقط توركلك وتوركجه ينه
بويله آرسلان خواجه تورخان كبى مدافعلر بوليور .

عيب قه قويوب تور خالايق آرا

غلط مانيسين آيتميش ينا

[بونلر] خلق آراسنده عيب قويوب (كوستروب)
[كتابك] معناسنى ينه غلط سويلمش .

سبب اردى بو ايش بيتيم كيتاب

كيراك قيل ايجابت كيراك قيل ايتاب

ايشته بو ايش سبب اولدى، كتاب يازدم
ايستر اجابت ايت ، ايسترب عتاب ايله .

تم بالخير والسعاده

ذیل

شمدی‌یه قدر شرح وترجمه ایلدیکمز « هبةالحقایق » متنی بر ده صرف واشتقاق فنلرنجه تدقیق ایده‌جکز . بو اصوله بوندن صوکره‌ده نشر ایده‌جکمز اسکی ومختلف لهجه‌لره عائد اثرلرده‌ده رعایت ایده‌جکز . بونلر ایلریده میدانه کتیرلمسنی اوزله‌دیکمز « تورکجه‌نك مقایسه‌لی وتاریخی صرف ونحوی » نه بر اساس تشکیل ایده‌جکلردر. بزم بوراده کوستره‌جکمز «صرف» آنجق «هبةالحقایق» ده کوردیکمز کلمه‌لرك شکلنه عائددر . بو اثرك موضوعی پك دار اولدیغندن اویغورجه‌نك آلتنجی عصرده‌کی حالنه دائر بزه تام برفکر ویره‌مز؛ اوا کسیکلری ایلریده نشرینه چالیشه‌جغمز دیکر اثرلر وبالخاصه بشنجی عصره عائد « قوتادغو بیلیك » تماملایه‌جقدر.

حرفلر

بو ، بیك ، بن ، بك (خال) ، بونامق الخ ده‌کی (ب) لر (م) اولیور : مو، مینك ، من ، منك ، موناماق .

دیش، دیشی، دنك ، دورت، دك ، دونامق، دیزی، دون، دیری، دیل ، دورمق، کیدرمك، الخ ده کی (د) لر ده (ت) در : تیل ، توش ، کیتارمك کبی. بزم استانبول شیوه‌سنده بو قبیل ایجلمه‌دن یالکز تاد ، تادمق ، تادسز کلمه‌لری اسکی شکلنی محافظه ایتمش ، بوندن مشتق اولان دادامق مصدری ایجلمشدر . آناطولیده ایسه تاد « داد » اولمشدر .

بزم‌ویرمك، وارمق کلمه‌لرنده‌کی (و)لر اوراده ب در؛ یالکز «بو» ضمیری بعضاً « مو » و بعضاً‌ده بزمکی کبی « بو » اولمش وفقط « بونجه » مز « مونجا » قالمشدر .

بزم (گ ، گ) کبی (ك) لرمز اوراده تام (ك) در، (گ) ایسه اوگنه‌برده نون آله‌رق غنه‌سنی محافظه ایتمکده‌در .

(اوتانمق) اوفتانماق (طوپراق) توفراق حالنده‌در .

بزم قویمق[١] ، آیاق ، قایغو، سویله‌مك کلمه‌لرینك آلتنجی عصرده‌کی شکلی قوتماق ، آداق ، قادغو ، سوزلاماك‌در . بشنجی عصرده بونلر: قوذمق آذاق، قاذغو ایدی . (ج) ك (ی) اولدیغنه جیراماق = ییرماق مثالدر .

بواثرده اك زیاده کوزه چارپان حادثهٔ لسانیه مثلا : ایکماك، ایوماك تیکماك، کیرماك ، کیراك ، دینکیز (تینکیز) ، کوتورو بارماق ، اولوش ، کیلماك ، کیلتورماك ، ییوماك ، ییغاچ سوزلری بزده دگمك ، گرمك ، گرك ، دگز ، کوتوره وارمق ، اولش ، گلمك ، گتیرمك یمك (یمك) ، آغاج اولمشدر .

ایشته بو حادثه عثمانلی لهجه‌سنك فتحه‌یه اولان شدتلی میلانی کوستریور. عجبا بو میلان اساساً تورکجه‌ده بولنمیان ه صائته‌سنی وجوده کتیرمکه بر سبب کبی تلقی ایدیله‌مزمی ؟ تورکجه‌ده ه حرفنك بولنمدیغنی مرحوم ش. سامی بك ایله امرالله افندی آراسنده «هانکی-قنغی-خانکی» کلمه‌سنك املاسی حقنده چیقان بحثه حکم تعیین ایدلدیکم زمان اثبات ایتمش ایدم . صیره‌سی کلشکن عثمانلیجه‌ده یاقینلرده حادث اولان شو ه لی کلمه‌لری شوراده تدقیق ایده‌لم :

ها ، آها ، هاپاز ، حاشاری ، هایلامق ، هالیچ ، هایقیرمق (حایقیرماق)؛ هایلاز (حایلاز)، هارون، هونك، هاتمان . بونلرك صیره‌سیله اصللری شودر :

ها ، آها = آ .

حاشاری = آشوری .

هاپاز = آپارمق ، آلوب کوتورمك‌دن .

هالیچ = فارسی « آلو » و « آلوچه » دن اریجیك (اریکجیك) .

هایقیرمق = ایماق (سویله‌مکدن) .

هایلاز = آیلاق (بوش گزن‌دن) .

هارون = بعضیلرینك ظنی کبی (حرون) دن دکل ، آرمق = آرغین‌دن .

[١] قویمق اصلا دوکمك معناسنه‌در. قویومجی دوکمه‌جی دیمکدر .

هونك = فارسی آونكدن .
هاتمان = آتاماندن .

بویله(آ)دن (ها)یه تبدلده عادتا (ح) یه قدر وارلدیغی حایلاز ، حرون ، حشاری ، حایقیرمق كلمه‌لری دلالت ایدییور. بو حادثه‌دن چغتایجه دنیلن شرق تورکجه‌سی‌ده کندیسنی قورتاره‌میور ، بونده‌ده هارکن (آرغین ، یورغون) ، هارماك (یورلمق)، هایقلامق (آییقلامق) ، هورون (حرون) کبی کلمه‌لرحاصل اولمشدر . ینه عثمانلیجه‌ده آلو (هولو) اولدیغی کبی .

اویوك = هویوك،اوره‌که = هوره‌که ، اورکوج = هورکوج .
اوکورده‌مك = هونکورده‌مك ، هونکور هونکور آغلامق .
اوجرا ، اوچ را = هوجرا .
اول = هول (رطوبت دیمکدر ، چغتایجه‌ده‌ده بویله‌در .)
ایچقیریق ، ایچقیرمق = هنچقیریق ، هینچقیرمق .

باشده‌کی a, eu, ou, e,i صائته‌لری بویله (ه) وحتی (ح) یه تبدل ایتدیکی کبی افسونجی دیمك اولان (آرپاچی)ده « خرپاچی [قرباجی ١] » اولمشدر. (خ) ، (ق) صامته‌لرینك‌ده (ه) یه تبدلی واقع ایسه‌ده بزده یالکز قانی‌دن هانی ، هانکی وقوپ (کوپ) دن هپ حاصل اولمشدر . آذربایجان لهجه‌سنده قانی ، قانجارو (هارا) شکلنه کیرمشدر. بو حادثه‌نك الك تحفی فارسی « پیدا » کلمه‌سنی « پیداه » اوقومه‌مز وبوندن « پیداهلامق » مصدری تشکیل ایتمه‌مزدر .

عثمانلی لهجه‌سنده بویله (ه) نك تشکلنه سبب نه‌در ؟ بوکا علم لسان جواب ویرمز ، یالکز حادثه‌یی قید ایله اکتفا ایدر . بز یوقاریده لهجه‌مزك فتحه‌یه تمایلنی سبب اوله‌رق کوسترمش ایدك. ایکنجی بر سبب ده عربی وفارسی کلمه‌لره

[١] حالا استانبولده بعض اوفوروکجیلر،خسته‌لری تداوی ایدن بر چوق قربه‌جیلر واردر .

بكزه‌تمه بر Analogie در دیه‌بیلیرز. هله « پیدا » نك «پیداه» اولیشنده «كناه، كلاه » كبی كلمه‌لرك دخلی پك بارزدر .

لهجه‌مزك فتحه‌یه میلی مناسبتیله آچدیغمز « ه » بحثنی بوراده قاپایه‌لم‌ده ینه موضوعمزه كله‌لم :

اسملر وضمیرلرده احوال اربعه شویله اولیور :

كتاب	كتابنی	كتاب غا	كتابنینك
هدیه	هدیه‌نی	هدیه كا	هدیه‌نینك
من	منی	منكا	منینك
سن	سنی	سینكا	سنینك
او	اونی	آنكا(آنكار،اونكار)	آنینك ، اونینك
مو	مونی	مونكا ·	مونینك
بو	بونی	بونكا (بعضاً)	بونینك

مفعول‌به موو mouv ایله اولیور : « ثناموو » كبی .

جمع: لر ، لار اداتلری ایله اولیور .

اسم تشكیلی ١) امر حاضرلرك صوكنه اوك ، اك ، اوق لاحقه‌لرینك علاوه‌سیله اولیور :

اولوك = اولو .

كسوك = كسیك .

بیتوك = بتیك ، بیتی (مكتوب)

بزاك = بزه‌مه (زینت)

تنكاك = دەنەمه .

اوقوغ = اوقومه كبی .

٢) مادهٔ اصلیه‌یه كو ، قو ، غو علاوه‌سیله اولیور :

كیلكو = كلیش .

كوچكو = كوچوش ، بارغو = واريش ، بيلكو = بيلكى .
(بو « كو ، غو » اداتى استقبالەده دلالت ايدييور . ،

٣) مادۀ اصليه‌يه: م علاوه‌سيله اوليور:
آرتم = آرتمق‌دن (فضيلت)
كوروم = كورمك ،
تيليم = تيلماكدن .

٤) مادۀ اصليه‌يه : ت علاوه‌سيله اوليور :
آرتوت = (آرتمق‌دن) هديه ، فضله
بولوت = بولانمق‌دن .

٥) مادۀ اصليه‌يه (چ) علاوه‌سيله اوليور :
سوكونچ = سوكماكدن .
اوكونچ = اوكونماك ،
ساقينج = ساقيناق ،
ايناچ = ايناناقدن .

٦) مادۀ اصليه‌يه : (ش) علاوه‌سيله اوليور :
اوقوش = اوقماق .
سوكوش = سوكماكدن .

٧) مادۀ اصليه‌يه : سوق علاوه‌سيله اوليور:
تانكسوق = تانماقدن .
صفتدن اسم ياپمق ايچون صوكه: ليق ، لوك ، كتيريلير :
كوچ = كوچكولوك .
تار = تارليق .
اسمدن صفت ياپمق ايچون لوق ، لوك ، ليك لاحقه‌لرى قونيور:
بلكو = بلكولوك .

بيليك = بيلكليك .

بونلردن باشقه فعللرك برچوق صيغه‌لرى اسم وصفت اوله‌رق قوللانيليور:

كيار = (كيمالكدن) گيه‌جك ،

كيديم = (كيمالكدن) كيم ،

توراتميش = توراتمالكدن ،

يوكوركان = يوروين ،

اوچقان = اوچان ،

آرقاغان = آرقاماق (ظهير اولمق)دن .

اسملردن‌مصدر تشكيلى ايچون اسمك صوكنه آماق، اماك علاوه‌سيله اولور:

آش = آشاماق ،

ياش = ياشامق .

صايى اسملرى عثمانلى لهجه‌سنده‌كى كبيدر . اعداد رتبيه شويله اوليور :

برنج ، ايكنج ، اوچونج ، تورتلونج ، بشنج .

صاييلره دفعه‌وكره مفهومى علاوه‌سى ايچون كلمه‌نك صوكنه ين، اون قونيور:

بيرين كيلسا راحت كيلور رنج اونون .

مصرعنده اولديغى كبى .

بيرار = برآرالق .

ايتكوجى ، تيككوجى كبى صفتلرده ياپيليور .

مادهٔ اصليه‌نك صوكنه(آ)علاوه‌سيله‌ده برنوع « حال‌صيغه‌سى » ياپيليور .

توغا كورمس ايردى اديب نينك كوزى

مصرعنده‌كى « توغا » كبى كه بزم « آنادن دوغمه » مقامنده‌در .

فعللر

كتابك موضوعى غايت بسيط اولديغى ايچون فعللرك هرزمانى وهرصيغه‌سى قوللانيله‌مامش ، بو سببله اويغورجه‌نك فعل تصريفى حقنده‌كى معلوماتمز آز

اوله‌جقدر . کتابده اك چوق قونیـلان آیماق ، بیلمـاك ، قیلماق مصدرلرینی اســاس اتخاذ ایتدك . بونلرك کتابده کچمین بعض زمانلرینی بولدیغمز باشـقه مصدرلرکبی ایله دولدردق .

حال

غائب	مخاطب	متکلم
بیلا		
بولا		
اویالار		

مضارع

غائب	مخاطب	متکلم
آیور	آیورسن	آیورمن
بیلور		بیلورمن
قیلور	قیلورسن	
ایتار		
		کورارمن

ماضی شهودی

غائب	مخاطب	متکلم
آیتدی		آیتیم
آیدی		
بیلدی		
بولدی	بیغدینك	بیتیدیم

ماضیٔ نقلی

غائب	مخاطب	متکلم
آیمش		
آیتمش		

حکایهٔ ماضیٔ نقلی

غائب	مخاطب	متکلم
		کیچورکان ایدیم

تمنی

غائب	مخاطب	متکلم
آیوغای		

التزامی

ایایین
قیلاین

شرط

ارسام ارسانك
سوزلاسنك ایسه

امر حاضر

بسیط شکلی: آیوو aïou ، قیل
مؤکد شکلی: سوزلاکیل ، آلغیل ؛ اورتاکیل.

نهی حاضر

بسیط شکلی: آیما
مؤکد شکلی: ایناغاغو اولوق سانماغو

امر غائب

بیلسون
تیکسوو tiksuv
قیلسوو kilsouv

نهی غائب

بیلماسون

عطفیه

بیلیب ، قیلیب ، کوموپ ، کیتاریب

صیغهٔ حالیه

اوقادین ، ایوا ، یاتیبان

صيغهٔ توقيتيه

بوشاردا :

و ليكن بوشاردا شرا [*] آرسلانى

فرع فعل

يريلكان ، سوكولكان ، بيرمكان ،

تنكداجى ، جفا قيلداچى .

فعللرده نفى اداتى « ما » در :

هنربيرله دولت بيريكيل ما كى

مصرعنده اولديغى كبى .

استفهام علامتى‌ده « موو mouv » در :

بزم لهجه‌مزده كورستمك (كوسترمك) ، كوربى ، كوبرى شكلنده‌كى ترس دونمه حالى بولهجه‌ده‌ده كوتازماك = كوزتمك مصدرنده كوريليور .

ايشته آلتنجى عصرده‌كى كاشغر ديلينك المزده‌كى او رنكنه كوره اولان بللى باشلى حالى بوندن عبارتدر

[*] « شرا » عربجه‌ده « چول » ديمكدر : اُسُد شرا » تركيبى مشهوردر .

آ

آ تنبیه ، تأکید علامتی ؛ بزم لهجه‌ده ها اولمشدر. ص ۱۸ [*]

آت آد ، نام ، اسم

آجون ، آژون دنیا ص ۳۰

آجنین آجیقلی، اضطرابلی، اختیار [؟] ص ۷۸

آجیق آجی . ص ۴۹

آخی، آقی سخی ، جومرد. ص ۵۲

آدیز یوکسك،یوجه،بویوك ص۲۷، ۳۰

آدین باشقه، آرتیق ص ۳۰، ۳۷، ۵۹

آدینلاماق سوسله‌مك ، بزه‌مك ، تزیین ص ۸۷

آرتاماق ، آرتاتماق آشمق ، تجاوز ایتمك ، آزیتمق. ص ۷۸

آرتاماك قالمق ، آرته قالمق . ص ۷۸

آرتاماك دونك‌اولمق، قرارسز، ثباتسز اولمق . ص ۷۸

[*] بواشارتلرله لغتلرك هانکی صحیفه‌لرده اولدیغی کوسترلمشدر . عثمانلیجه ایله مشترك اولان کلمه‌لر بولغتچه‌یه ادخال ایدلمدی .

آرتوت هدیه ، پیشکش ، تحفه ، آرمغان . ص ۲۶

آرقاماق یوکلنمك ص ۳۵

آرقیش کروان ، کاربان ص ۴۶

آری ، آریق تمیز، پاك ص ۲۶، ۶۸

آریماق تمیزلنمك ص ۲۴

آس آز ص ۸.

آسان ، اسن صاغ ، سالم ص ۳۴

آسرا [آست‌رادن]آلتده ، آشاغیده، زیر . ص ۶۲

آسیز [آسیغ‌سیز]دن فائده‌سز . ص ۴۱

آسیغ فائده . ص ۴۱

آقیر آغیر ، ثقیل. ص ۴۰

آنك ادراك ، فهم . ص ۲۱

آنونماك حاضرلنمق. ص ۴۹

آی آلماس «آیاماك » دن محافظه ایتمك، صیانت ایتمك ، صاقینمق ، قورومق. ص ۳۹

آيتماك ايتمك، سويلمك، ديمك. ص ٢٩

آيماق ايتمك ، ايلهمك ، ايشلهمك . ص ١٨

آييپ مناسب ، لايق ، شايان ص ٥٥

ا

اتين مزين ، سوسلي ، بزهلى ص ٩١

اداركان ايستهين ، دروب طوپلايان ص ٣٥

ادكو ايو ، ايى ص ٦٨

ارتم فضيلت ص ٢٨

ارك حاكم ؛ اركليك : متبوع ، افندى ص ٥٦

اركان [ايماك] دن ايكن ص٣٤ ، ٥٠

اركليك دوست ؛ احتياج ٦٦

ارن مردكامل ؛ ارمش ص ٣٣

اكير حكمفرمالق ايتمك ص ٢٤

اليك ال ، دست ص ٥٦

الينكلنسا [يلنكلنسايه] باقيله.

اوبوت حجاب ، عار ص ٨١

اوت آتش س ٢٠ ، ٥٦

اوتتاماك اوتهيه كيتمك ، ترقى ايتمك ص ٦٢

اوتماك ، اوتوب كچمك،ايلرى كيتمك ص ٢١

اوتماك تغنى، ترنم ، اوتمك.

اوتونماك بالواسطه عفو اولنمق ، قبول صفح ايتمك ٢٠

اوجوكتورماك اوچ آلمهيه،اخذثاره دعوتايتمك ص٤٠

اوچورماك سوندرمك ، اطفا ايتمك ص ٦٩

اودون بدبخت ؛ آتشده يانغه مستحق ص ٥٨

اودون اوص ، عقل؛ نجابت ص ٣٦

اورام محل ، موقع ، جاده ص ٧٨

اورت آتش ، سعير.

اورماق وورمق ؛ مراجعت ايتمك ، توجه ايلمك ص ٨١

اوروماك اويروبچويرمك،دوندرمك ص ٨٢

اورون محل ، مقام ص ٥٠

اورونك پارلاق، لامع؛ سچمهص٢٢

اوز نفس ؛ ذات ص ٤٠

اوزا اوزكه ، باشقه ص ٨٤

اوزاغى اسكى ، قديم ص ٤٣

اوزالا نمای‌خود ، فائض ، اوسته‌لك ص ٥٤

اوزوق فضله، ایلری واران ص ٢٨

اوسانماق اوزانمق ، اوزاقلاشمق ، مباعدت ص ٢٤

اوشاق اوفاق ص ٢٨

اوغان الله ، تکری ص ٢٤

اوق فکر ، خاطر ٣٧

اوق‌ماق آکلامق، دوشونمك ص ٧٢

اوقوش عقل ، آکلایش ص ١٢

اوکوش چوق ص ١٨

اوککوجی تأثیر ایتدیریجی ، مؤثر؛ مادح ص ٨٥

اوکونج ندامت ، پشیمانلق ص ٢٦

اوکونکان پشیمان ، نادم ص ٤١

اول اول ، او ص ٢٢

اول در est ٢٢

اولا دیکله ، مشورت ایت ص ٣١

اولاشماق اولاشمق، یتشمك ص ٦٥

اولام اولوملی، اولومه‌محکوم، اولومجیل ص ٥٤

اولامای اولمز ، لایموت ص ٥٤

اولوش اولش ، پای، حصه ٥٤

اولوغ بویوك ، کبیر ص ٢١

اومماق اوممق، امید امیدایتمك ص ١٨

اوناماك ترجیح ایتمك ؛ اطاعت ایله‌مك ص ١٩

اونك اوك طرف ، صاغ یان ؛ قدوم، میمنت ، معدلت ، ظفر ص ١٨

اونك مسعدت ، ظفر ص ٤٨

اونکماق اوکمق ، فلاح بولمق ، افاقت قازانمق ص ٦٦

اونکی عناد ، اصرار ؛ تشبث مقلدانه ص ٣٦

اویاماق مساوی اولمق ، اویغون کلمك ص ٦٢

ایدکو ایی ص ٤١

ایدی صاحب ، الله ص ٢١ ، ٣٧ ، ٥٥ ، ٦٠

ایرمس « مانده‌نمیشود » ایرمز، نائل اولماز ص ٦٥

ایسما لافزن، بیهوده‌کو، کوه‌زه ص٣٩

ایك خسته‌لق ، صایرولق ص ٦٥

ایلناك ایلیشمك ، بیتشمك ،ایلمکلنمك ص ٧٦

ایلیك ال ، دست ص ٢٤

ايليك كيك ص ٨٦

ايم اَم ، علاج ص ٦٥

ايمكاك امك ، زحمت ص ٦٨

ايندامك چاغيرمق، دعوت ايتمك ص ٨١

ايندين « عبد » قول ، كوله ص ٧٠

اينك جكه ص ٢٣

ايوا أوه ، اَوه‌رك ، چابوجق ص ٧١

ب

بارماق وارمق ص ٧٧

باشاقتورماك يارەلمك (؟) ص ٤٠

بايات اسكى ، قديم ص ١٢

بديز اثر صنعت ، تحف ، تحفه ص ٢٩

بريكلك بريكديريجى ص ٥٦

بريم ويريم ، ويريش ، عطا ص ٥٩

بزاماك بزەمك ، تزيين ايتمك ، سوسله‌مك ص ٤٣

بكسته پكچه ، صيقيجه ص ٣٨

بلاك، بلك، علامت ، نشان ص ٣١

بلكو بللى ، معروف ص و ٣٤

بوتماك ايناڭق ص ٤١

بوتماك بيتمك ، نمو ؛ التيام ص ٤٠

بود وجود ص ٨١

بور آجى ؛ شراب ص ٥٠

بور اورتو ؛ بوركى ص ٦٦

بورك كلاه ، تاج ص ٦٣

بودون وجود ص ٥٧

بورون اوّل ، اوكجه ص ٦٣

بوزوك بز ، قماش ص ٨٩

بوش غضب ؛ حدت ؛ خالى ، بوش ص ٣٩

بوشماك، بوشماق قيزمق، حدت ايتمك؛ شجاعتلنديرمك ص ٢٧

بوكانماك باغلانمق، قاپانوب قالمق ص ٤٢

بولماق برحالدن ديكر حاله كچمك Devenir ص ٢٥

بيشى پيشكين ، كماله ايرمش؛ دوشونلمش ص ٩١

بيشى ناسره ؛ قيمتسز شى ؛ برنوع يمش ص ٣٣

بيل بل ، ميان ص ٣٢

ت

تابارو تابا + رو: يوقارى؛ شان وشرف ص ٦١

تاتيماق طاتليلانمق، طاد بولمق ص٢٣

تارى توخوم (تخم)

تاريق صاچيلان ، سرپيلن ؛ بغداى ؛ دارى ص ٤٧

تاش طيش ، طشره، ديشارى ص٥١

تاك تك ، دك، كبى ص ٣٣

تانك عجيب ، تحفه ، يادكار ص ٢٩

تانكسوق «تانك» دن عجيب، تحف، تحفه ص ٣٠

تانوغ ، تانوق شهادت ص ١٩

تاوار داوار ، مال ص ٣٨

تب آج ، طوقك ضدى ص ٤٦

تتيك فراست ، فعاليت ص ٢٨

ترك مطلق، چابوچاق ص ٥١

تركين احتراز ، تنفر؛ خام ص ٧٥

تنك مجرب، قاعده، امور ٢١ ، ٢٠ ٤١

تنكداچى دنه‌يجى ، مجرب ص ٨٦

تنكاك دته‌يەن ، تجربه‌كار ص٣٦

تينكداچى متنفس ، جانلى ص ٨٦

توتتاجى توتوجى

توتماق مساى كلمك ص ٢٧

توراتمش مخلوق ص ٣٣

توراتماك خلق ايتمك

تورغو طوغرى ، مستقيم ص ٧٩

توز، توس نژاد ، فطرت ص ٦٦

توزو عادى ، عموم، دوز ص ٥٣

توزوك، توسون نيكو نژاد، محبوب، دلبر.

توش دوش ، رؤيا ص ٥٢

توش اش ، معادل ص ٢٣

توشماق بكلمك ؛ ثبات وقرار ايتمك ، تحمل ايتمك ص ٤٥

توشماك ايتمك، نزول، دوشمك ص٤٥

توشمان دوشمان ، دشمن ص ٢٨

توكال ، توكل تام ، تمام.

تولو تام ، مكمل ، دولو ص ٤٤

[illegible]

سووارماق صووارمق،اسقا ص ٦٧

سيليق ، سيليك سيلنمش ، پاك ، تميز ص ٧١

سيماك، سيمك اسد برجنده‌كى ايكى ييلديز ، سماك ص٢٧

سيناماق صنامق ، تجربه ص ٣٤

سيناك قيرلق ، صينمق ص ٣٨

ق

قاتا قات ، كره ، دفعه (صوكنده‌كى آ تأكيددر : هاكبى) ص ٢٩

قاتغو قايغو ص ٨٢

قاتيغ قاتى ، زورلو.

قار اكر ص ٩١

قارى اختيار ، عجوز ص ٦٤

قارى بيلك ، زراع ؛ دال ، قورى. ص ٨٧

قازيپ « كاويده » ، قازلمش ، حك اولنمش ص ٦٩

قالى اكر ، آرتيق ص ٣٨ ، ٤٢

قايتارماق كيرى دوندورمك ص ٨٧

قراواش قره‌باش ، جاريه ، قيرناق ص ٦٣

قموغ قمو ، همو ، هپ ص ٤١

قوپماق يرندن آيرلق . ص ٤٦

قوت سعادت ، بركت ص ٢٢

قوتولماق قورتلمق، رها بولمق ص ٢٥

قوتلوغ قوتلو ، مبارك ص ٥٦

قوتماق مكس، آرام، توقف ص ٤١

قوتماق قالمق، براقمق ، قومق ، قويمق ص٥٤، ٧٩

قيز نادر ، بهالى، قيت ص ٨٤

ك

كات قوتلى ، شدتلى ، پك چوق ص ٢١ ، ٤٥ ، ٥٩

كاتين شدتله ، پك ص ٧٢

كاسولوك كوسولو، طارغين ص ٧٠

كتيم كيم ، زره ، لباس ص ٤٤

كتينكى كيدن ، اسلاف ص ٣٠

كليكلى كلجك ، اخلاف ص ٤٠

كمشور اتار [؟] ص ٦٠

كه‌چوركان كيچورماكدن ، كچيركن ، مساهله‌كار ص ٢٥

كوپ چوق ص ٩٣

يالينك فائده ص ٦٨
يانكشاغان ياكشاقلق ايدن ، ياوه‌كو ص ٣٩
يانوت قارشيلق ، مقابل ص ٦٨
يانوت يانمق‌دن يعنى دونمكدن : دونن ص ٧٤
يروماك آرزو كوسترمك، هوس ايتمك، ايسته‌مك ص ٩٢
يريلكان يريلن، ذم اولنان
يشرو كيزلى ، مستور ٤٤
يكى زبون ، بد ، فنا ، خسته ، عاجز ص ٢٣
يكى يكين ، ايلك ص ٢٣ ؛ يك ، تميز ، ياووز ص ٥٥
يلنك‌لنسا «يلنكلنماك» دن: يال‌ويرسه، طوتوشوب آلاولانسه
يوتكو «يوتمق» دن: قازانج ، يوك ص ٤٧
يوقار يوقلامق يوكسلمك ص ٣٥
يوقاماق يوقلامق ، اوقشامق ، مسح ص ٥٠
يوكونماك خشوع ايله ديز چوكمك ص ٤١
يوكوركان يوروين ، ماشى ص ١٩
يوكورماك يورومك، مشى ص ٤٦
يول يولق‌دن ، زورله ايرلق ، قوپارمق ص ٢٩
يومق يومق ، يىقامق ص ٣٦
يتماك غائب اولمق
يتماك واصل اولمق ص ٥٣
يتوك يتيك ، غائب ص ٣٥
يتيك غائب، ضايع ص ٨١
يتيماك ايتمك ، زوله‌مق ص ٢٢
ييرماك يرمك، ذم ايتمك ، غيبت ايلمك ص ٣٨
ييز ايز، اثر ص ٥٢
ييغ حاضر ، مهيا ص ٣٩
ييغاج آغاج ص ٦٧
ييغلاماق آغلامق ص ٥٢
ييغيق‌لى محترز ، مجتنب ، قورقاق
ييقيق ييغين ، مدخر ص ٧٠
ييك خسته‌لق ، آفت ٢٧
ييلكلى يل ، روزكار كبى يلن ، قوشان ص ٢٠
ييليك ايليك ص ٢٤

صوك

Yūkenākī, Ahmed bin Mahmūd
Hibet-ül hakayık